

Spelobservatie: de natuurlijke ontwikkeling in beeld

Het doelgericht in kaart brengen en begeleiden van spelontwikkeling bij jonge kinderen

Toets Praktijkgericht Onderzoek
Mariëlle Janssen

Fontys OSO Master SEN
Studentnummer: 1412271

Inhoudsopgave:

Samenvatting	blz. 5
Hoofdstuk 1: Aanleiding en probleemstelling	blz. 6
1.1 Inleiding	blz. 6
1.2 De context	blz. 6
1.3 De aanleiding	blz. 6
1.4 De probleemstelling	blz. 7
1.5 De vraagstelling	blz. 7
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	blz. 9
2.1 Inleiding	blz. 9
2.2 Effecten van spel op de ontwikkeling van het jonge kind	blz. 9
2.3 Het belang van het observeren en begeleiden van spelontwikkeling	blz.10
2.4 Spelontwikkeling in de praktijk: de leerkracht maakt het verschil	blz.11
Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie	blz.14
3.1 Inleiding	blz.14
3.2 Onderzoeksparadigma	blz.14
3.3 Onderzoeksstrategie	blz.14
3.4 Methode-constructie en data verzamelen	blz.16
3.5 Ethiek	blz.17
Hoofdstuk 4: Data-analyse en resultaten	blz.19
4.1: Inleiding	blz.19
4.2: Data vanuit de interviews	blz.19
4.3: Data vanuit de bronnen voor de doelen	blz.19
4.4: Data vanuit de experimenten met het observatiemodel	blz.21
4.5: Vergelijken van de opbrengsten met de beginsituatie	blz.22
Hoofdstuk 5: Beantwoording van de onderzoeksvraag; conclusies en discussie	blz.24
5.1: Inleiding	blz.24
5.2: Beantwoording van de deelvragen	blz.24
5.3: Conclusie: beantwoording van de onderzoeksvraag	blz.26
5.4: Discussie	blz.27
5.5: Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	blz.27
Hoofdstuk 6: Evaluatie en reflectie	blz.29
6.1 Inleiding	blz.29
6.2 Beschrijvende reflectie	blz.29
6.3 Technische reflectie	blz.29
6.4 Biografische reflectie	blz.30
6.5 Kritische reflectie	blz.30
6.6 Meta-reflectie	blz.30

Bijlage I:	Het 5-jarenplan
Bijlage II:	De ouderbrief
Bijlage III:	De interviews en de feedback
Bijlage IV:	Het spelobservatiemodel
Bijlage V:	De spelmap
Bijlage VI:	Feedback van mijn critical friends

Samenvatting

In dit praktijkgerichte onderzoek wordt gezocht naar een manier om de spelontwikkeling van jonge kinderen op de onderzoeksschool (regulier basisonderwijs) op een concrete en doelgerichte manier in kaart te brengen. Op de onderzoeksschool wordt deels Programmagericht gewerkt en deels vanuit de visie van Basisontwikkeling. Het streven is om van spel de leidende activiteit te maken.

Dit onderzoek heeft als doel de leerkrachten zicht te geven op de obstakels waar kinderen in hun spel tegen aan lopen. Door dat inzicht ontstaan mogelijkheden voor de leerkracht om kinderen te begeleiden bij het overwinnen van die obstakels door passende interventies te plegen. Hierbij wordt uitgegaan van de volgende onderzoeksvraag:

‘Kan ik de spelontwikkeling bij kinderen in groep 1 en 2 (met speciale onderwijsbehoeften) binnen mijn praktijksituatie op een zinvolle en doelgerichte manier in kaart brengen, zodat leerkrachten hun begeleiding en interventies daar op af kunnen stemmen en daarmee het spel van kinderen kunnen verdiepen of verbeteren?’

Door interviews met de leerkrachten binnen de praktijksituatie af te nemen, zijn de beginsituatie en de gewenste situatie rondom het begeleiden van spelontwikkeling in kaart gebracht. Door theoretische inzichten over spelontwikkeling en gegevens uit de interviews aan elkaar te koppelen en in te passen in de manier van werken van de onderzoeksschool, zijn er concrete doelen geformuleerd.

Deze doelen zijn verwerkt in een praktisch observatiemodel voor spelontwikkeling waarmee de leerkracht een QuickScan van de groep kan maken. Naar aanleiding van de uitkomsten van deze scan is de leerkracht in staat kinderen te selecteren die specifieke onderwijsbehoeften hebben met betrekking tot spelontwikkeling.

Door middel van een vragenlijst en feedbackgesprekken met de leerkrachten zijn vervolgens 4 aspecten van spelontwikkeling geselecteerd, waarbij de leerkrachten behoefte hadden aan handreikingen voor spelbegeleiding. Met behulp van deze handreikingen zijn de leerkrachten in staat om passende interventies te plegen, waarmee ze de individuele spelontwikkeling van kinderen kunnen verbeteren, verbreden of verdiepen.

Nu de leerkrachten door het werken met dit model beter in staat zijn de spelontwikkeling te begeleiden, zal spel in de toekomst steeds meer als leidende activiteit kunnen worden ingezet. Vervolgens kunnen er verbindingen gelegd worden met de andere kernactiviteiten. Hierdoor kan een samenhangende en betekenisvolle, sociaal-culturele leeromgeving ontstaan die past binnen de kaders van Basisontwikkeling en binnen de visie van de onderzoeksschool op onderwijs aan het jonge kind.

N.B.: Tijdens de JKD-bijeenkomsten is meer dan eens gesproken over het gebruik van de woorden ‘leerlingen’ en ‘kinderen’ in een toets. In mijn ogen is het woord ‘leerlingen’ gepast wanneer het gaat over situaties die hoofdzakelijk binnen een schoolse context te plaatsen zijn en is het woord ‘kinderen’ gepast wanneer het over een bredere (persoons)ontwikkeling gaat. Omdat dit onderzoek gaat over de brede ontwikkeling van jonge kinderen, heb ik er bewust voor gekozen het woord ‘kinderen’ te gebruiken bij het schrijven van dit onderzoeksverslag.

Hoofdstuk 1: Aanleiding en probleemstelling

1.1: Inleiding

Vanuit mijn functie als groepsleerkracht in de onderbouw van een reguliere basisschool ben ik tijdens het schooljaar 2012-2013 op zoek gegaan naar een manier om mijn kennis te verdiepen en mijn vaardigheden te verbeteren ten aanzien van het onderwijs aan het jonge kind. In dit onderzoek richt ik mij hoofdzakelijk op spelontwikkeling waarbij de kernbegrippen observeren, begeleiden en verdiepen van spelactiviteiten centraal staan. De bemiddelende rol van de leerkracht is daarbij het uitgangspunt.

1.2: De context

Ik werk als groepsleerkracht in een groep 0/1 op een reguliere openbare basisschool. Deze basisschool staat in een jonge wijk, waarin de populatie veelal bestaat uit autochtone gezinnen met midden- tot hoogopgeleide ouders. De school bestaat uit 7 homogene groepen en 2 heterogene (kleuter-)groepen, en wordt in januari 2014 uitgebreid met een 10^e groep. Deze groep bestaat uit jongste kleuters (groep 1) en instromers (groep 0). Vanaf januari 2014 zal ik 3 dagen per week werkzaam zijn in deze groep. Deze school fungeert tijdens dit onderzoek als de onderzoeksschool.

Dit onderzoek richt zich op de spelontwikkeling zoals deze in de 3 onderbouwgroepen plaatsvindt. In deze kleutergroepen is gedurende de afgelopen 10 jaren veel aandacht besteed aan het zoeken naar een visie op spel, het experimenteren met spelactiviteiten en het koppelen van spel aan, hoofdzakelijk, betekenisvolle taal- en rekenactiviteiten.

Er wordt daarbij uitgegaan van het onderwijsconcept Basisontwikkeling. De visie achter Basisontwikkeling is die van Ontwikkelingsgericht Onderwijs, waarvoor de Russische psycholoog Vygotskij in de jaren 30 van de vorige eeuw de basis legde. Binnen Ontwikkelingsgericht Onderwijs wordt gesteld dat wanneer het onderwijs betekenis heeft voor een kind, zijn betrokkenheid en daardoor ook zijn leeropbrengst hoger zal zijn dan wanneer dat niet het geval is. Het onderwijs wordt daarom zoveel mogelijk in een sociaal-culturele context geplaatst. Basisontwikkeling is gericht op de onderbouw en maakt deel uit van een ruimer onderwijspedagogisch concept voor primair onderwijs, dat op zowel theoretische overwegingen en keuzen is gebaseerd als op behoeften en ervaringen die zich in de concrete onderwijspraktijk afspelen (naar Janssen-Vos, 1997). Spel is hierbij de leidende activiteit.

De leerkrachten in het onderbouwteam lopen bij de uitvoering van deze spelactiviteiten tegen zowel praktische als inhoudelijke grenzen aan. Met dit onderzoek wordt een bijdrage geleverd aan het ontwikkelen van een werkwijze om spel zo doelgericht mogelijk in te zetten, te observeren en te begeleiden. Deze werkwijze moet passen bij de visie die de school aan het ontwikkelen is op onderwijs aan het jonge kind en bij de actuele ontwikkelingen vanuit passend onderwijs en opbrengstgericht werken.

1.3 De aanleiding

De onderwijsinspectie heeft onderzoek gedaan naar de effecten van opbrengstgericht onderwijs¹. Het onderzoek heeft aangetoond dat opbrengstgericht werken leidt tot betere prestaties. De inspectie stimuleert scholen daarom om steeds meer opbrengstgericht te werk te gaan. De nadruk ligt daarbij op het optimaliseren van de opbrengsten van het taal- en rekenonderwijs. Tijd en ruimte creëren voor spelactiviteiten lijkt daarop het eerste gezicht niet tussen te passen.

---

¹http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/Actueel_publicaties/2010/Opbrengstgericht+werken+in+het+basisonderwijs.pdf%5B2%5D

Specialisten op het gebied van spel, zoals bijvoorbeeld Van Oers en Van der Aalsvoort (in Van der Aalsvoort 2011), tonen in hun onderzoeken over spelontwikkeling echter verschillende positieve effecten aan van spel op de sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling van jonge kinderen.

In de praktijksituatie wordt dan ook gezocht naar manieren om spel op een zo efficiënt mogelijke manier in te zetten in het onderwijsaanbod. In het artikel 'Investeren in spel en spelen'² wordt uitgebreid stilgestaan bij de mogelijkheden die de leerkracht heeft om spelactiviteiten doelgericht aan te bieden en te begeleiden en daardoor de leeropbrengst te vergroten. De leeromgeving en de handelingsmogelijkheden van de leerkracht staan daarbij centraal.

In dit onderzoek wordt vastgesteld wat de leerkracht in praktijksituatie aan specifieke kennis, vaardigheden en materialen nodig heeft om op een opbrengstgerichte manier te werken aan spelontwikkeling. Om dit op een concrete manier in kaart te krijgen, dienen de leerlijnen in kaart te worden gebracht, zodat de leerkrachten zicht hebben op de ontwikkeling van de kinderen.

Daarom wordt onderzocht voor welke aspecten van spelontwikkeling het zinvol is om te investeren in het maken van doelgerichte observaties en op welke manier deze tot gerichte interventies kunnen leiden, zodat er binnen de kaders van Basisontwikkeling, opbrengstgericht aan de brede ontwikkeling van het jonge kind kan worden gewerkt.

1.4: De probleemstelling

Het ontwerpen, observeren en begeleiden van betekenisvolle spelactiviteiten vanuit Basisontwikkeling vergt specifieke kennis van de leerkrachten over de spelontwikkeling van jonge kinderen en over de leerlijnen die gevolgd moeten worden. Daarnaast hebben zij ook vaardigheden nodig om deze kennis op een efficiënte manier in de praktijk te kunnen brengen.

Voor het ontwikkelen van deze kennis en vaardigheden moet tijd en gelegenheid worden gecreëerd in het lesprogramma, maar ook in de niet-lesgebonden uren voor het zoeken naar verdieping in literatuur en vakbladen, intervisie (het uitwisselen van ervaringen met collega's en het reflecteren op het proces) en het voorbereiden en evalueren van het werken in de hoeken en de andere kernactiviteiten te weten: constructieve- en beeldende activiteiten, gespreksactiviteiten, lees-schrijfactiviteiten en reken-wiskunde activiteiten (Janssen-Vos, 1997). Deze tijd is binnen de praktijksituatie nog nauwelijks aanwezig. Er zullen dus keuzes gemaakt moeten worden en prioriteiten gesteld moeten worden in wat men uit het onderwijs aan het jonge kind wil halen en op welke manier dat moet gaan gebeuren.

Tijdens de komende 5 schooljaren zal er op de onderzoeksschool planmatig gewerkt worden aan het proces om de visie op onderwijs aan het jonge kind in kaart te brengen, ermee te experimenteren en deze te evalueren (zie ook bijlage I: Het 5-jarenplan).

Binnen dat vijfjarige proces, wordt één onderdeel beschreven in dit praktijkgerichte onderzoek: het maken van doelgerichte spelobservaties. Vanuit mijn praktijksituatie is er behoefte aan een instrument dat selectief is in wat zinvol is om te observeren met betrekking tot spelontwikkeling en dat handvatten geeft om het spel tot een hoger niveau te kunnen tillen. Dat instrument is het eindproduct van dit praktijkgerichte onderzoek.

---

² Beets Kessens A. (2013). Investeren in spel en spelen. *De wereld van het jonge kind, Jaargang 40*, (9), 4-7.

1.5 De vraagstelling

Vanuit mijn persoonlijke ontwikkelbehoefte, de vraag vanuit de praktijksituatie en de theorie die daarbij aansluit, zal de volgende onderzoeksvraag het uitgangspunt zijn van het praktijkgerichte onderzoek:

‘Kan ik de spelontwikkeling bij kinderen in groep 1 en 2 (met speciale onderwijsbehoeften) binnen mijn praktijksituatie op een zinvolle en doelgerichte manier in kaart brengen, zodat leerkrachten hun begeleiding en interventies daar op af kunnen stemmen en daarmee het spel van kinderen kunnen verdiepen of verbeteren?’

Daarbij stel ik de volgende deelvragen:

1. Welke onderdelen binnen spelontwikkeling zijn zinvol om te observeren en te registreren (bij jonge kinderen met speciale onderwijsbehoeften) en op welke manier past dat binnen de visie van mijn praktijksituatie?
2. Welke mogelijkheden heb ik als groepsleerkracht om tijd en gelegenheid te creëren om te observeren, te registreren en te begeleiden?
3. Welke werkbare handvatten kunnen binnen de praktijksituatie gebruikt worden om spelontwikkeling te begeleiden en spel naar een hoger niveau te tillen?

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

2.1: Inleiding

In dit hoofdstuk wordt uiteengezet wat het belang is van het observeren en begeleiden van betekenisvolle spelsituaties binnen het onderwijs aan het jonge kind. Hierbij komen de kernbegrippen spelobservatie, spelontwikkeling, brede ontwikkeling en de bemiddelende rol van de leerkracht aan de orde. Als eerste worden de effecten van het werken vanuit spel op de brede ontwikkeling van het jonge kind beschreven.

Vervolgens komen verschillende aspecten van spelontwikkeling bij kleuters aan de orde en daar wordt aan gekoppeld hoe de leerkracht er een zinvolle bijdrage aan kan leveren. De meerwaarde van het maken van doelgerichte observaties en het plegen van passende interventies, in het bijzonder voor jonge kinderen met speciale onderwijsbehoeften, wordt toegelicht.

Ten slotte wordt uiteengezet op welke manier spelbegeleiding past in de visie van de school, welke obstakels de leerkrachten in de praktijk ondervinden en op welke manier dit onderzoek kan bijdragen aan verbeteringen.

2.2: Effecten van spel op de ontwikkeling van het jonge kind

De spelontwikkeling van jonge kinderen is al sinds de 19^e eeuw een essentieel onderzoeksonderwerp binnen de ontwikkelingspsychologie van jonge kinderen. In de loop der jaren zijn er door pedagogische en psychologische onderzoekers zoals Piaget, Dewey en Vygotskij vanuit verschillende invalshoeken visies op spel ontwikkeld waar wij nu nog volop gebruik van maken. Ondanks dat sommige onderdelen van de theorieën van deze onderzoekers intussen zijn bijgesteld, valt op dat de basisgedachte ongewijzigd is gebleven: het jonge kind leert en ontwikkelt zich op een natuurlijke manier door te spelen (naar: van der Aalsvoort, 2011).

In 'Zorg voor kleuters' (2011) geeft Eichhorn aan dat de spelontwikkeling bij een deel van de kleuters spontaan verloopt. Een kleiner deel van de kleuters ontwikkelt zich niet vanzelf op dit gebied. Een rijke en betekenisvolle speel-leeromgeving, zoals bijvoorbeeld een themahoek, betekent voor deze kinderen volgens hem niet automatisch dat zij tot een zinvol en opbouwend spel kunnen komen. Het is daarom noodzakelijk dat de leerkracht in de onderbouw kennis heeft van spelontwikkeling en de rol die zij daarin kan spelen.

Om te beginnen dient de leerkracht zicht te hebben op de ontwikkelingsstadia, zodat zij weet wat ze van kinderen mag verwachten in de kleuterfase. Deze stadia zijn met name in de vorige eeuw door pedagogen en psychologen als Piaget en Vermeer op verschillende manieren ingedeeld. Om de leerkracht in de praktijksituatie een concreet beeld te geven van de ontwikkelingsstadia wordt uitgegaan van de indeling in de speelwerelden van Vermeer, zoals beschreven in van Amelsfoort (2005). Zij gaat uit van 4 categorieën:

- *De speelwereld als lichamelijke wereld:* Deze wereld ontstaat vanaf ongeveer 5 maanden. Het sensopathische spel waarbij het gaat om het voelen en ervaren van materiaal staat hierin centraal;
- *De speelwereld als hanteerbare wereld:* Deze wereld ontstaat vanaf ongeveer 10 maanden. Het spelend omgaan met voorwerpen en het spelend groeperen staan hierin centraal;
- *De speelwereld als esthetische wereld:* Deze wereld ontstaat vanaf ongeveer 1,5 jaar. Het spelend bouwen, vormen en ordenen staan hierin centraal. Het kind heeft voorafgaand aan het spel nog geen plan, maar al spelend kan iets wel betekenis krijgen;

- *De speelwereld als illusieve wereld:* Deze wereld ontstaat vanaf ongeveer 2 jaar. 'Het kind ontwerpt een illusieve wereld waarin veel ervaringen en belevingen in symbolische vorm tot uitdrukking worden gebracht. Een kruk wordt bijvoorbeeld een racewagen. De speelwereld is niet echt, maar net- echt.

De speelwereld als illusieve wereld is volgens Vermeer het hoogste spelniveau dat bereikt kan worden in de spelontwikkeling. De speelwerelden van Vermeer kunnen afzonderlijk of gecombineerd voorkomen'³ De visie van Vermeer waarin de speelwerelden afzonderlijk en gecombineerd voor kunnen komen, sluit aan bij het gedachtegoed van Vygotskij in onder andere het ontwikkelingstheoretische uitgangspunt dat 'de ontwikkeling van de spelactiviteit naar de bewuste leeractiviteit als een eenheid moet worden gezien die niet door grenzen in leeftijd of kalendertijd op te delen is' (naar: Janssen-Vos, 1997).

Vanuit Ontwikkelingsgericht Onderwijs geeft Vygotskij echter hoofdzakelijk inzichten die gericht zijn op de ontwikkeling van de speelwereld als illusieve wereld. Daarin richt hij zich vooral op het (culturele) rollenspel en de bemiddelende rol van de leerkracht daarin. Binnen Basisontwikkeling wordt zijn visie op deze vorm van spel gebruikt om leerkrachten te helpen zicht te krijgen op de zone van naaste ontwikkeling, zodat zij kinderen verder kunnen helpen in hun spel. 'Vygotskij is samen met andere onderwijsdeskundigen van mening dat het de rol van het onderwijs moet zijn om kinderen van ervaringen die zich in hun zone van naaste ontwikkeling bevinden te voorzien, en hierdoor hun individueel leervermogen te stimuleren en te bevorderen'⁴.

Van Oers geeft in Van der Aalsvoort (2011) aan dat de kern van deze zone van naaste ontwikkeling voor Vygotskij lag in de imitatie. Van Oers legt daarbij uit dat Vygotskij doelde op het betekenisvol nadoen van culturele activiteiten, waarbinnen kinderen uitgedaagd worden tot nieuwe handelingen. Wanneer kinderen deze nieuwe handelingen op hun eigen manier uit kunnen voeren, ontstaan er kansen voor nieuwe leerprocessen. Het is daarom van belang dat de leerkracht zicht heeft op haar doelen en op de mogelijkheden van het kind, zodat zij in staat is kansen aan te grijpen om het spel tot een hoger niveau te tillen.

2.3: Het belang van het observeren en begeleiden van spelontwikkeling

Naast kennis over de ontwikkelingsstadia, vormen en voorwaarden van spel dient de leerkracht de meerwaarde van het investeren in spelontwikkeling bij kleuters te begrijpen. In de literatuur over spelontwikkeling worden de doelen en het belang van gericht observeren en begeleiden door de leerkracht vanuit verschillende standpunten benadrukt waarbij, zoals hierboven al blijkt uit de ideeën van Vygotskij daarover, de bemiddelende rol van de leerkracht vrijwel altijd van essentieel belang lijkt te zijn. Piaget (in: Westerman & van Oers, 2004), spreekt bijvoorbeeld van het belang van het aanpassingsvermogen van de leerkracht: 'deze dient ervoor te zorgen dat de rijke leeromgeving aangepast wordt aan het ontwikkelingsstadium waarin het kind zich bevindt, zodat het kind zijn realiteit in interactie met de omgeving kan construeren en reconstrueren. Dat geldt vooral voor kinderen die van huis uit weinig stimulering hebben ervaren'.

Ontwikkelingspsycholoog Daniel El'konin (in: Westerman & van Oers, 2004), ziet rollenspel als leidende activiteit en als belangrijkste context om ontwikkelingsstimulerend leren op gang te brengen. Hij legt daarbij de nadruk op de ontwikkeling van nieuwe motieven die vanuit het spel naar voren komen.

---

³ Ameling, M., Cordang, M., Damen L. (2005). *Spel en spelontwikkeling Deel 1: Theoretische uitgangspunten*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO).

⁴ Berk L.E. & Winsler A., *Scaffolding Children's Learning: Vygotsky and Early Childhood Education*, Washington, 1995, p. 25.

Vanuit het rollenspel ontstaan dus nieuwe behoeften om te leren en daarin liggen de kansen voor de leerkracht. El'konin heeft laten zien dat 'door het scheppen van condities voor rollenspel en de deelname daaraan van volwassenen, er een pedagogische situatie gecreëerd wordt die de ontwikkelingskansen van kinderen maximaal maakt'.

Op de onderzoeksschool wordt door de leerkrachten aangegeven dat zij steun hebben aan de concrete doelen voor taal en rekenen die vanuit de SLO in kaart zijn gebracht, omdat zij daardoor zicht hebben op wat er van kinderen verwacht wordt en wat zij zouden moeten kunnen om de overstap naar groep 3 op een goede manier te kunnen maken. Aan de andere kant geven zij ook aan dat ze merken dat jonge kinderen vaak niet toe zijn aan de 'schoolse' manier van denken en werken zoals dat in groep 3 gedaan wordt en zoals dat ook door steeds meer kleutermethodes aangeboden wordt. Er wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van activiteiten en leerlingvolgsystemen vanuit Cito en vanuit de werkmappen Fonemisch Bewustzijn en Gecijferd Bewustzijn van CPS.

Met deze instrumenten wordt doelgericht aan de leerlijnen gewerkt, maar wordt vooral gebruik gemaakt van losstaande activiteiten die niet in een brede context geplaatst worden. De leerkrachten zouden graag meer tijd en mogelijkheden willen creëren om diepgang te ontwikkelen in de spelactiviteiten, zodat de betrokkenheid van de kinderen verhoogd wordt en er op een meer natuurlijke en betekenisvolle manier aan de leerlijnen gewerkt kan worden. Binnen de kaders van Basisontwikkeling gaan we er immers van uit dat de essentie van wat we kinderen willen leren, hen het beste bij blijft wanneer deze ingebed is in een voor hen betekenisvolle context die is ontstaan vanuit hun eigen initiatieven.

Het enorme scala aan mogelijkheden voor de leerkracht om zo'n context te verdiepen of uit te breiden, vormt een concrete basis voor een rijke speel-leeromgeving waar taal-, reken-, sociaal-emotionele-, creatieve en constructieve activiteiten op een zinvolle manier aan gekoppeld kunnen worden. De observaties en de daaruit voortvloeiende inbreng van de leerkracht in het spel zijn van belang om de maximale leeropbrengsten uit het spel te kunnen halen. Het is daarom zinvol om tot een concreet, werkbaar en doelgericht observatiesysteem voor spelontwikkeling te komen, zodat de leerkrachten zicht krijgen op kansen en obstakels en hun interventies daarop aan kunnen passen.

Met dat doel voor ogen richt dit onderzoek zich op de spelontwikkeling die ontstaat in de speelwereld als illusieve wereld van kinderen tussen de 4 en 6 jaar binnen het reguliere basisonderwijs, die met name losse rolgebonden handelingen, rollendialoog, rollenspel en thematisch rollenspel laten zien (naar: Eichhorn, 2011). In 'Spel en ontwikkeling' (Janssen-Vos F., 2004) worden de volgende kenmerken van spel benadrukt:

1. Spelen is prettig en levert een positieve ervaring op;
2. Spelen betekent 'vrijheid van handelen': kinderen bepalen zelf wat ze doen met materialen en welke betekenis ze daaraan geven;
3. Spelen kent regels;
4. Spelen is altijd vrijwillig;
5. Spelen is een open en flexibele activiteit.

2.4: Spelontwikkeling in de praktijk: de leerkracht maakt het verschil

In februari 2013 heeft het programmabureau 'School aan zet' het onderzoek 'Opbrengstgericht werken met kleuters'⁵ uitgevoerd, waarin de succesfactoren en knelpunten van deze doelgerichte manier van werken uitvoerig aan bod komen en waarin duidelijk wordt gemaakt dat deze actuele ontwikkeling het leren vanuit spel niet in de weg hoeft te staan.

---

⁵ Programmteam School aan zet (2013) Brochure *Opbrengstgericht werken met kleuters – Succesfactoren en knelpunten van opbrengstgericht werken in de groepen 1 en 2*. Utrecht.

Het belangrijkste doel van het maken van observaties is dat de ontwikkeling van het kind op een concrete manier in kaart gebracht wordt, zodat de leerkracht haar activiteitenaanbod en interventies daarop aan kan passen, om zo het maximale uit het spel te halen. Om dat concreet te kunnen maken, dienen de leerlijnen omgezet te worden in concrete en meetbare doelen, waarna ze verwerkt kunnen worden in het thematische activiteitenaanbod zoals dat gedurende de kleuterperiode aangeboden wordt.

Door onder andere reken- en taaldoelen als losse onderdelen van de ontwikkeling van kinderen te zien in plaats van ze te beschouwen als een onderdeel van de brede ontwikkeling, blijft er steeds minder ruimte over voor de observatie en begeleiding van spelontwikkeling. Anders gezegd: er wordt steeds meer tijd gebruikt voor het aanbieden van losse reken- en taalactiviteiten, terwijl de inhoud daarvan ook geïmplementeerd zou kunnen worden in de spelactiviteiten, waardoor ze betekenis krijgen voor de kinderen en hun betrokkenheid en leeropbrengsten verhoogd worden. De doelen dienen dus geïntegreerd te worden in de spelobservaties.

In de praktijksituatie wordt van de leerkrachten verwacht dat zij doelgericht werken en dat ze kunnen meten wat hun onderwijs heeft opgebracht. Daarom wordt binnen dit praktijkgerichte onderzoek kritisch gekeken naar wat er van kinderen verwacht mag worden op het gebied van spel, welke onderdelen van spelontwikkeling zinvol zijn om te observeren en op welke manier dat het beste past bij de visie en manier van werken van de school. Naar aanleiding van de uitkomsten van de interviews met de leerkrachten en het bestuderen van de kerndoelen voor het jonge kind vanuit de SLO, zijn de volgende onderdelen van spelontwikkeling geselecteerd:

1. De mate waarin samenspel aanwezig is;
2. Initiatief nemen in het spel;
3. Het gebruik van de fantasie;
4. Het gebruik van spelmaterialen;
5. Het gebruik van taal in het spel;
6. Het gebruik van rekenen in het spel;
7. Leiden of volgen in het spel;
8. De ontwikkeling van het spel (speelt het kind steeds hetzelfde spel of verandert het spel?)

Vanuit deze onderdelen zijn concrete doelen geformuleerd die vervolgens zijn verwerkt in een observatiemodel dat zoveel mogelijk aansluit bij het observatiemodel dat ontwikkeld is door Onderwijsadviesdienst 'Insula' en dat op de onderzoeksschool sinds schooljaar 2012-2013 gebruikt wordt voor het in kaart brengen van de rekenontwikkeling. Insula is door de onderzoeksschool in de arm genomen om de leerkrachten te begeleiden bij het selecteren van hiaten in hun onderwijsprogramma, waardoor het onderwijsaanbod aangepast kan worden aan de onderwijsbehoeften van de leerlingen. Ten tijde van dit onderzoek wordt hoofdzakelijk gewerkt aan de vakgebieden taal en spelling.

In het komende schooljaar zal dit model in de onderbouw ook gebruikt worden voor het in kaart brengen van de taalontwikkeling en de motorische ontwikkeling. Het model wordt 4 keer per jaar ingezet om op een efficiënte en concrete manier in kaart te brengen welke kinderen extra uitdaging of extra begeleiding nodig hebben op de verschillende ontwikkelingsgebieden. Deze manier van werken wordt vanuit dit onderzoek, naar aanleiding van de bovenstaande onderdelen, ingezet voor het in kaart brengen van de spelontwikkeling. De gekozen doelen voor spelontwikkeling worden verder toegelicht in hoofdstuk 4. Het complete spelobservatiemodel is opgenomen in bijlage IV. Naar aanleiding van deze 'QuickScan' dienen groepsplannen opgesteld te worden of dienen aanpakken op individueel niveau ontwikkeld en uitgevoerd te worden.

Bij deze manier van werken is er oog voor de spelontwikkeling van alle kinderen, maar wordt er, zoals dat bij taal en rekenen ook gaat, voor gekozen om extra tijd en aandacht vrij te maken voor de kinderen die behoefte hebben aan spelbegeleiding. Deze selectie is nodig, omdat er dagelijks slechts een beperkte tijd voor de leerkracht in de onderzoeksschool is om met spelactiviteiten bezig te zijn.

De leerkracht in de onderzoeksschool dient zich tijdens de werkles naast het observeren en begeleiden van spel namelijk ook te richten op extra taal- of rekeninstructies in een kleine niveauring. Daarnaast dient zij kinderen te begeleiden die met hun weektaak, creatieve activiteiten en/of met speel-leermaterialen bezig zijn. Een concreet beeld van kinderen met speciale onderwijsbehoeften en een doelgericht plan van aanpak om deze kinderen te helpen is daarom wenselijk. Mogelijkheden voor de leerkrachten om kinderen te begeleiden in hun spelontwikkeling worden toegelicht in hoofdstuk 5.

Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie

3.1: Inleiding

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe het praktijkgerichte onderzoek is opgezet. Het onderzoeksparadigma en de onderzoeksstrategie worden toegelicht en in een concrete context geplaatst. Vervolgens wordt de constructie van de onderzoeksmethode uitgelegd en ten slotte wordt uiteengezet met welke ethische aspecten en dilemma's rekening gehouden wordt.

3.2: Onderzoeksparadigma

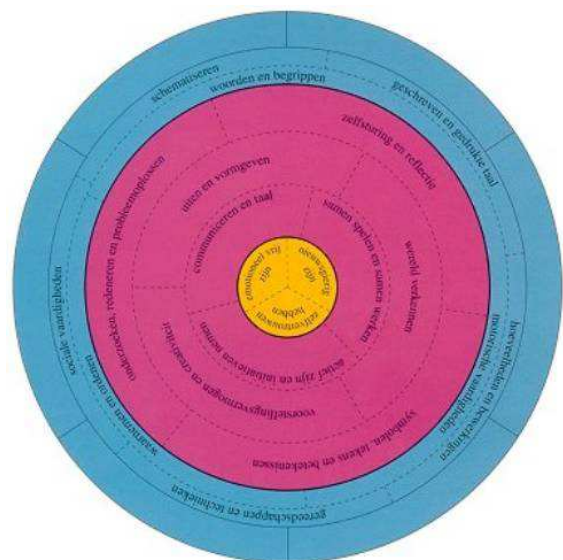
Het doel van het praktijkgerichte onderzoek is het ontwikkelen van een concreet en doelgericht spelobservatiesysteem voor het jonge kind, waarbij de doelen meetbaar zijn en aansluiten bij het werken vanuit betekenisvol en opbrengstgericht onderwijs. Het inhoudelijke resultaat dat met het behalen van dit doel bereikt wordt, is afhankelijk van de betekenisverlening die in de praktijk aan spel gegeven wordt. Theorie over spel is waarden geladen, omdat het cultuur- en context gebonden is en de effecten daarvan dat daardoor ook zijn. Door dit onderzoek wordt er een verandering tot stand gebracht binnen de praktijksituatie. Door deze doelen en afwegingen past dit onderzoek binnen het kritisch-emancipatorische onderzoeksparadigma (De Lange, Schuman H. & Montesano Montessori N., 2011).

3.3: Onderzoeksstrategie

Het onderzoek richt zich op het handelen van leerkrachten in de praktijk. De onderzoeksstrategie die gebruikt wordt is dan ook die van het 'kritische actieonderzoek'. Deze strategie past binnen het kritisch-emancipatorische onderzoeksparadigma en bij de onderzoeksofzet waarin het cyclische proces van plannen, uitvoeren, observeren en reflecteren (De Lange et al, 2011) elkaar opvolgen .

Als eerste wordt zo concreet mogelijk in kaart gebracht hoe de beginsituatie (voorafgaand aan het onderzoek) rondom spelobservaties er uit ziet. Vervolgens wordt deze beginsituatie naast de gewenste situatie gelegd en wordt er een stappenplan gemaakt om tot deze gewenste situatie te kunnen komen.

Voor het formuleren van de gewenste situatie wordt gebruik gemaakt van de doelen vanuit Basisontwikkeling met betrekking tot betekenisvolle spelactiviteiten, zoals deze terug te vinden zijn in de map HOREB Projectgroep onderbouw (1998/2001) en in de cirkel van Basisontwikkeling (zie ook figuur 1).

Figuur 1: De cirkel van Basisontwikkeling⁶

⁶ www.digischool.nl

Om opbrengstgericht te kunnen werken dienen registraties van observaties en doelen echter SMART (Specifiek Meetbaar Acceptabel Realistisch en Tijdgebonden) geformuleerd te worden. In de praktijksituatie ervaart men het observatie instrument dat hoort bij Basisontwikkeling (HOBEB) als uitvoerig en doelgericht, maar de doelen als onvoldoende meetbaar. De leerkrachten hebben behoefte aan een duidelijk overzicht waarin concreet wordt aangegeven van welke situatie ze uit kunnen gaan en naar welke situatie ze toe moeten werken.

Naast de doelen vanuit Basisontwikkeling wordt daarom ook gebruik gemaakt van de doelen zoals de Stichting Leerplanontwikkeling Nederland (SLO) die heeft samengesteld voor het jonge kind. Op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) zijn er voor drie ontwikkelingsgebieden doelen ontwikkeld en uitgewerkt. Deze doelen brengen de ontwikkelingslijn van kinderen van 2 tot 7 jaar in beeld voor de ontwikkelingsgebieden taal, rekenen en de sociaal-emotionele ontwikkeling:

‘SLO heeft in kaart gebracht wat kinderen aan het begin van groep 1 en aan het eind van groep 2 bereikt zouden moeten hebben, dan wel ervaring in moeten hebben opgedaan, om uiteindelijk met vertrouwen te kunnen starten in groep 3. Het doel is om het inhoudelijk repertoire van pedagogisch medewerkers en leerkrachten te vergroten c.q. te versterken, zodat zij inhoudelijk verantwoorde keuzes kunnen maken en uitvoeren om een kwalitatief hoog aanbod aan jonge kinderen te bieden, zowel aan kinderen met een achterstand als aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong’.⁷

De bovengenoemde cyclus wordt als volgt in de praktijk gebracht: Er worden uit 4 verschillende spelobservatiesystemen concrete doelen geselecteerd, waarvan de inhoud aansluit bij de actuele doelen vanuit de SLO en bij de manier van werken in de praktijksituatie en deze worden verdeeld onder de 5 onderbouwleerkrachten (*plannen*).

De leerkrachten gaan gedurende 6 weken met deze doelen aan de slag binnen vooraf vastgestelde spelsituaties (*uitvoeren*), waarbij rekening gehouden wordt met de ontwikkelingsniveaus van de kinderen, de inhoudelijke invulling van het thema, de inrichting van de bijbehorende spelhoek en de tijdsduur van de activiteiten.

Naar aanleiding van het werken met de doelen wordt wekelijks tussentijds geëvalueerd door middel van interviews en de opbrengsten van de observaties worden met elkaar vergeleken (*observeren*). Na afloop van deze experimenteerfase worden de resultaten geëvalueerd waarbij ze besproken en beoordeeld worden op inhoud, opbrengst en praktische inzetbaarheid. Daarnaast wordt in dialoog gegaan over de ervaringen die de leerkrachten hebben opgedaan tijdens het observeren en begeleiden en wordt bepaald welke handvatten zij nodig hebben om de spelbegeleiding te verbeteren (*reflecteren*).

Uiteindelijk ontstaat er één spelobservatiesysteem met concrete en meetbare doelen die aansluiten bij de hierboven genoemde doelen voor taal, rekenen en de sociaal-emotionele ontwikkeling van de SLO. Dit observatiesysteem wordt aangevuld met aanbevelingen voor spelbegeleiding en interventies voor de leerkrachten.

De leerkrachten moeten het instrument in de loop van de komende 5 jaren kunnen gaan gebruiken in plaats van de huidige observatiesystemen, doordat uitgegaan wordt van samenhang in de doelen binnen de ontwikkelingsgebieden taal, rekenen en de sociaal-emotionele ontwikkeling.

---

⁷ Bron: www.slo.nl

3.4: Methode-constructie en data verzamelen

Gedurende de afgelopen 10 jaren hebben de leerkrachten van de onderbouw verschillende manieren gezocht om kinderen te volgen tijdens kringactiviteiten, werklessen en spelactiviteiten. Zij hebben daarbij hoofdzakelijk gebruik gemaakt van zelfontworpen checklists waarop zij bijvoorbeeld per kind bij konden houden met welke speel-leermaterialen kinderen gewerkt hebben en hoe dat is verlopen, maar ook welke activiteiten zij uit zichzelf regelmatig kiezen en met welke andere kinderen zij regelmatig spelen.

Ondanks dat deze lijsten zinvolle informatie opleveren, lopen leerkrachten bij het werken met de lijsten tegen verschillende obstakels aan. Zo zijn bijvoorbeeld niet alle leerlijnen en doelen er in verwerkt, zijn ze vaak niet concreet genoeg en kost het veel tijd om er een helder en volledig beeld van de ontwikkeling van een kind uit te kunnen halen.

Op het moment wordt in de praktijksituatie gebruik gemaakt van observatiesystemen (soms in de vorm van toetsen) vanuit de volgende bronnen:

1. Cito: Toets taal voor kleuters;
2. Cito: Toets rekenen voor kleuters;
3. Cito: Screeningsinstrument beginnende geletterdheid (niet standaard);
4. Werkmap voor Fonemisch bewustzijn van CPS;
5. Werkmap voor Gecijferd bewustzijn van CPS;
6. SCOL: 'De Sociale Competentie ObservatieLijst (SCOL);
7. Een zelfontworpen checklist voor het observeren kleuters.

Ondanks dat deze systemen verschillend zijn, worden veel doelen in meerdere systemen geobserveerd. Door het hoge aantal aanwezige systemen, komen leerkrachten er niet aan toe om alle observaties op een zinvolle manier uit te voeren en te gebruiken.

Vaak worden onderdelen daardoor slechts half ingevuld, over het hoofd gezien en andere juist dubbel geobserveerd. Daardoor zijn er aan het einde van een periode regelmatig onvoldoende gegevens om de ontwikkeling van de kinderen op een concrete manier te kunnen beoordelen. Bovendien zijn de meeste systemen hoofdzakelijk gericht op de cognitieve ontwikkeling van de kinderen en heeft spel daarin nauwelijks een rol, terwijl de leerkrachten in de praktijksituatie van mening zijn dat spel een belangrijke basis is voor de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen.

Deze situatie is niet wenselijk en daarom is dit onderzoek er op gericht het observeren van de spelontwikkeling kinderen aan de hand van observatiesystemen doelgerichter en efficiënter te maken. Tijdens de komende 5 schooljaren, wordt er in de praktijksituatie één kleuterobservatiesysteem ontwikkeld, waarin de doelen voor taal, rekenen en de sociaal-emotionele ontwikkeling zoveel mogelijk met elkaar verbonden zijn. Binnen dit praktijkgerichte onderzoek wordt een deel van dit systeem ontwikkeld, waarbij uitgegaan wordt van doelen die gekoppeld kunnen worden aan betekenisvolle spelactiviteiten.

Er wordt daarbij gebruik gemaakt van bovengenoemde observatiesystemen, waarbij de doelen en technieken van observeren en registreren die het beste passen bij spelontwikkeling geselecteerd worden en vergeleken worden met doelen en observatietechnieken vanuit de volgende spelobservatiesystemen:

HOREB: Het leerlingvolgsysteem vanuit Basisontwikkeling. 'HOREB wordt vaak gezien als een observatiesysteem of kindvolgsysteem. In HOREB registreer je uiteraard gegevens over de ontwikkeling van kinderen, maar met HOREB doe je meer.

Het is hét werkinstrument, de 'gereedschapskoffer', voor leerkrachten die Ontwikkelingsgericht Onderwijs willen vormgeven in hun groep. Het is bedoeld om het pedagogisch-didactisch handelen van leerkrachten te sturen en te verbeteren. In HOREB zitten de instrumenten, zoals doelenoverzichten, observatiemodellen en didactische aanwijzingen, om dit effectief te kunnen doen. Met HOREB ga je beter reflecteren op je handelen, beter differentiëren én begeleiden.'⁸

HOREB is binnen de praktijksituatie intensief gebruikt gedurende de jaren waarin het team gewerkt heeft aan de implementatie van Basisontwikkeling en Ontwikkelingsgericht Onderwijs. Ondanks de zinvolle en concrete informatie en handelingssuggesties die deze manier van werken oplevert, zijn leerkrachten vastgelopen bij het werken met dit instrument vanwege de grote tijdsinvestering die er van hen gevraagd wordt en werd gedurende de afgelopen jaren steeds duidelijker dat dit instrument niet meer past binnen de visie van de school. Op het moment wordt door het team dan ook geen gebruik gemaakt van HOREB, maar er zitten wel degelijk zitten bruikbare elementen in die kunnen bijdragen aan het te ontwikkelen observatiesysteem.

'Kijk op ontwikkeling' (SLO): Een uitvoerig observatieformulier dat ontwikkeld is door de SLO voor de voorschoolse voorziening, waarin verschillende relevante observatiedoelen zijn opgenomen op het gebied van spelontwikkeling die ook van toepassing zijn op kinderen in de onderbouw van het reguliere primair onderwijs.

'Vaardighedenlijst spelontwikkeling': Spelobservatieformulier uit het boek 'Zorg voor kleuters – Bewust planmatig handelen binnen de kleuterklas' van Eichhorn (2011) waarbij de leerkracht aan het denken gezet wordt over haar aandeel in het bereiken van de te observeren doelen.

'Algemene observatiewijzer voor spel' (SLO): Het eerste onderdeel uit een serie van 3 wijzers die de spelontwikkeling, eventuele spelproblemen en de begeleiding daarin van de individuele leerling in kaart kunnen brengen. De wijzers hebben alle drie een verschillende functie en kunnen onafhankelijk van elkaar gebruikt worden. De algemene observatiewijzer is vooral bedoeld voor de leerkracht, die op een overzichtelijke manier, in korte tijd, de bevindingen wil noteren met betrekking tot de spelkwaliteit en de inhoud van het spel. De vervolgwijzer wordt gebruikt als er problemen zijn op spelgebied die nadere observatie noodzakelijk maken. De spelbegeleidingswijzer kan als leidraad dienen voor de begeleiding, wanneer de leerling niet verder komt in zijn spel.⁹

Doordat alle 5 de leerkrachten gaan experimenteren met de doelen, de bevindingen uitgewisseld en geëvalueerd worden en de opbrengsten van de observaties naast de doelen van de SLO gelegd worden, vindt triangulatie plaats, omdat er metingen worden verricht vanuit verschillende invalshoeken (naar: de Lange, 2011).

3.5: Ethiek

Tijdens het uitvoeren van het onderzoek wordt rekening gehouden met de volgende ethische aspecten:

Voorafgaand aan het onderzoek worden de ouders van de kinderen die geobserveerd worden op de hoogte gesteld van de inhoud van het praktijkgerichte onderzoek en zij krijgen de ruimte om vragen te stellen en bezwaren te maken tegen de manier waarop het onderzoek uitgevoerd zal gaan worden

---

⁸ Bron: <http://www.horeb-po.nl/nl/nieuwe-horeb/detail/HOREB-en-leerlingadministratiesystemen/4>

⁹ Ameling, M., Cordang, M., Damen L. (2005). *Spel en spelbegeleiding Deel 2: Observatie en begeleiding*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO).

vanaf januari 2014 (zie ook bijlage II). Er zullen geen namen van kinderen verwerkt worden in het onderzoek.

De betrokken leerkrachten houden gedurende het onderzoek steeds zicht op de inhoud van het onderzoek en door het onderzoek als maandelijks agendapunt tijdens de bouwvergadering aan bod te laten komen, is er binnen iedere fase van het onderzoek ruimte voor discussie en vragen, zodat het proces steeds helder en transparant is.

Om te kunnen zorgen voor een concrete beginsituatie, is geïnventariseerd hoe de leerkrachten op dit moment observeren en op welke manier zij aan de hand van hun observaties interventies plegen. Er zullen geen namen van leerkrachten verwerkt worden in het onderzoek.

Voor ieder systeem wordt een analyse gemaakt waarbij de nadruk gelegd wordt op wat de sterke en zwakke punten zijn wanneer het systeem in de praktijksituatie gebruikt zou worden. Vervolgens wordt er een selectie gemaakt van de sterke punten waarbij de nadruk ligt op het opleveren van concrete, meetbare en zinvolle resultaten. Deze selecties worden vervolgens voorgelegd aan de leerkrachten, zodat zij daarop kunnen reageren vanuit hun persoonlijke visie en standpunten.

Gedurende een periode van zes weken wordt geëxperimenteerd met de systemen door deze in te zetten bij het gericht observeren van een aantal vooraf vastgestelde doelen in gelijkwaardige spelsituaties met kleine groepen kinderen die op een vergelijkbaar niveau functioneren. Ieder systeem wordt door minimaal 2 leerkrachten uitgetoetst. Naast het observeren wordt ook geëxperimenteerd met de handelingssuggesties die bij de observatiesystemen horen.

De leerkrachten vullen een vragenlijst in met betrekking tot hun ervaringen met de observatiesystemen en de handelingssuggesties die daarbij horen. Zij krijgen de kans om hun ervaringen toe te lichten in een interview. Daarbij mogen zij zelf aangeven welke informatie daaruit gebruikt mag worden. Vervolgens wordt een gezamenlijk gesprek gevoerd om ervaringen uit te wisselen, zodat zij elkaar aan kunnen vullen en ook de sterke en zwakke kanten van de andere systemen ontdekken.

Naar aanleiding van de informatie uit de vragenlijsten, interviews en gezamenlijke gesprekken wordt alle geïnventariseerde informatie met elkaar verweven om een spelobservatiesysteem samen te stellen dat aangepast is aan de visie van het onderzoeksteam en dat concrete en meetbare informatie oplevert die aansluit bij de doelen van de SLO.

Hoofdstuk 4: Data-analyse en resultaten

4.1: Inleiding

In dit hoofdstuk worden de verzamelde data vanuit de interviews met de leerkrachten en vanuit de bronnen voor de doelen geanalyseerd. Daarnaast worden de resultaten van het experimenteren met het observatiesysteem en van de evaluatieve en reflectieve gesprekken met de leerkrachten in kaart gebracht. Vervolgens wordt er een vergelijking gemaakt tussen opbrengsten van deze ervaringen met de beginsituatie in relatie tot de onderzoeksvraag.

4.2: Data vanuit de interviews

In februari 2014 (week 9) zijn interviews afgenomen met de onderbouwleerkrachten van de onderzoeksschool met als doel in kaart te brengen tegen welke obstakels zij aanlopen tijdens het observeren en begeleiden van spel. Daarnaast diende het interview om een concreet beeld samen te kunnen stellen van de doelen die de leerkrachten willen verbinden aan spelontwikkeling en van de gewenste werksituatie met betrekking tot dit onderwerp. Vandaaruit is er een basis ontstaan voor het ontwikkelen van een observatie- en begeleidingsmodel en een plan van aanpak om daarmee aan de slag te kunnen gaan. De uitwerkingen van de interviews zijn opgenomen in bijlage III. De volgende voor dit onderzoek relevante data zijn hieruit voortgevloeid:

Met betrekking tot de beginsituatie: wat zijn de obstakels?

- Er wordt gemiddeld 15-30 minuten per dag besteed aan het observeren van spel in de klas, in de gymzaal en buiten;
- Er wordt geen spelobservatiemoment gebruikt;
- Van de observaties wordt niets vastgelegd of geregistreerd;
- De leerkrachten maken onvoldoende tijd vrij voor het maken van spelobservaties;
- De leerkrachten maken onvoldoende tijd vrij voor het begeleiden van spel;
- Er is onvoldoende zicht op leerlijnen en doelen met betrekking tot spelontwikkeling;
- Er zijn onvoldoende handvatten beschikbaar om passende interventies te kunnen plegen.

Met betrekking tot de gewenste situatie: waar is behoefte aan?

- Er is behoefte aan een concreet observatiemodel waarin kinderen met specifieke onderwijsbehoeften op het gebied van spelontwikkeling direct opvallen;
- Er is behoefte aan een concreet observatiemodel dat aansluit bij de leerlijnen van de SLO, zodat leerkrachten weten wat ze van kinderen mogen verwachten;
- Er is behoefte aan handvatten met betrekking tot het creëren van tijd en mogelijkheden om spel te kunnen observeren en begeleiden;
- Er is behoefte aan handvatten met betrekking tot het begeleiden van spel, waarbij het met name gaat om de aanpak (Hoe pleeg ik een interventie, wanneer en waarom?);
- Er is behoefte aan handvatten met betrekking tot het koppelen van de kernactiviteiten van Basisontwikkeling aan de leidende spelactiviteit;
- Er is behoefte aan een koppeling van de leerlijnen naar concrete doelen voor in het schoolrapport.

4.3: Data vanuit de bronnen voor de doelen

Op de onderzoeksschool zijn 9 bronnen aanwezig waarmee de brede ontwikkeling van het jonge kind in kaart gebracht kan worden. Voor het formuleren van concrete en, voor zover mogelijk, meetbare doelen voor spelontwikkeling zijn in de eerste instantie de volgende bronnen bestudeerd:

1. Handelingsgericht Observeren Registreren en Evalueren van Basisontwikkeling;
2. Cito: Toets taal voor kleuters;
3. Cito: Toets rekenen voor kleuters;
4. Cito: Screeningsinstrument beginnende geletterdheid;
5. Werkmap voor Fonemisch bewustzijn (CPS);
6. Werkmap voor Gecijferd bewustzijn (CPS);
7. SCOL: 'De Sociale Competentie ObservatieLijst';
8. Een zelfontworpen checklist voor het observeren van de algehele ontwikkeling van kleuters;
9. De schoolrapporten voor kinderen van groep 1 en groep 2;

De meeste van deze bronnen zijn hoofdzakelijk gericht op de cognitieve ontwikkeling. Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van wat er van de brede ontwikkeling van het jonge kind verwacht wordt, zijn daarom ook de volgende bronnen bestudeerd:

10. SLO-doelenschema's en uitwerkingen 'Taalontwikkeling van het jonge kind';
11. SLO-doelenschema's en uitwerkingen 'Rekenontwikkeling van het jonge kind';
12. SLO-doelenschema's en uitwerkingen 'Sociaal-emotionele ontwikkeling van het jonge kind';
13. 'Kijk op ontwikkeling' (SLO);;
14. 'Vaardighedenlijst spelontwikkeling': Spelobservatieformulier uit het boek 'Zorg voor kleuters – Bewust planmatig handelen binnen de kleuterklas' van J. Eichhorn (2011);
15. 'Algemene observatiewijzer voor spel' (SLO).

Bij het formuleren van doelen vanuit bovenstaande bronnen is rekening gehouden met de aspecten van spel die de leerkrachten van belang vinden, zoals zij dat hebben aangegeven tijdens de interviews. Daarnaast is rekening gehouden met de aansluiting op de visie van Basisontwikkeling, met de aspecten van spel die in kaart gebracht dienen te worden in de schoolrapporten en met de manier van werken met het observatiemodel van Insula (met betrekking tot de praktische werkbaarheid).

Vanuit de bronnen 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10 en 11 zijn geen doelen geselecteerd, omdat er onvoldoende raakvlakken met spelontwikkeling gevonden zijn. Vanuit de overige bronnen zijn de onderstaande doelen geformuleerd voor kinderen in de instroomgroep of groep 1:

1. Het kind kiest uit zichzelf voor spel in de huishoek of themahoek;
2. Het kind kiest uit zichzelf voor activiteiten waarin samenspel centraal staat;
3. Het kind neemt initiatief in spel (komt met nieuwe ideeën)
4. Het kind kan spel zelfstandig tot stand laten komen (opstarten)
5. Het kind laat zich leiden door anderen (gaat mee in het spel)
6. Het kind gebruikt spelmateriaal waarvoor het bedoeld is
7. Het kind leeft zich in in zijn/haar rol (gebruikt fantasie)
8. Het kind lost conflicten zelfstandig op

Voor groep 2 zijn daar de volgende doelen aan toegevoegd:

9. Het kind neemt de leiding in het spel
10. Het kind past zijn/haar taalgebruik aan aan het spel
11. Het spel is in ontwikkeling (herhaalt zich niet letterlijk, maar laat verdieping zien)
12. Het kind bedenkt zelfstandig oplossingen wanneer het spel vastloopt.

4.4: Data vanuit de experimenten met het observatiemodel

De bovengenoemde geselecteerde doelen zijn verwerkt in het spelobservatiemodel zoals dat wordt weergegeven in bijlage IV. Als basis voor dit model is het model gebruikt dat in de onderzoeksschool gebruikt wordt voor het volgen van de rekenontwikkeling. Dit model is ontwikkeld vanuit de Onderwijsadviesdienst 'Insula'. Het model wordt 4 keer per jaar ingevuld met als doel de kinderen die extra begeleiding of uitdaging nodig hebben uit de groep te filteren, zodat het aanbod aangepast kan worden op hun speciale onderwijsbehoeften. Op deze manier dient het spelobservatiemodel ook ingezet te worden.

Tijdens het maken van deze QuickScan wordt vanuit de bovenstaande doelen naar het spel van de kinderen gekeken. Wanneer de leerkracht ziet dat het kind het doel bereikt heeft, scoort zij het doel als '0'. Wanneer het doel nog niet bereikt is, maar er wel een ontwikkeling te zien is, dan scoort zij het doel als '1'. Wanneer het doel nog niet bereikt is, scoort zij het doel als '2'.

Vervolgens wordt in kaart gebracht bij welke kinderen een '2' is gescoord en wordt besloten of daarop gehandeld dient te worden. Zo kan de leerkracht bijvoorbeeld beslissen om bij een kind uit de instroomgroep dat een '2' heeft gescoord bij doel 6 nog geen interventie te plegen en het de tijd te geven om zelf zijn weg te vinden met het spelmateriaal. Wanneer bij het volgende observatiemoment geen vooruitgang geboekt is, kan zij alsnog inspelen op de specifieke onderwijsbehoeften van het kind.

Aan de andere kant kan zij bijvoorbeeld bij een kind uit groep 2 dat bij hetzelfde doel een '2' scoort de beslissing nemen om gedurende komende periode wekelijks interventies te plegen om het kind gericht te leren het materiaal te gebruiken waarvoor het bedoeld is. De leerkracht kan daarbij gebruik maken van de handelingsadviezen die voort zijn gevloeid uit dit onderzoek zoals uitgelegd in hoofdstuk 5. Dat geldt ook voor kinderen waarbij vooral de score '0' veel voorkomt; de leerkracht kan dan gebruik maken van handvatten om het spel naar een hoger niveau te tillen.

De 5 leerkrachten hebben gedurende 6 weken ieder 4 kinderen geobserveerd. Hiervan hebben 3 leerkrachten kinderen uit groep 2 geobserveerd en 2 leerkrachten kinderen uit groep 1, omdat het model voor groep 2 uit meer doelen bestaat dan het model voor groep 1 en de ervaringen dus kunnen verschillen. Halverwege deze experimenteerfase (in week 13) en aan het einde van deze fase (in week 16) hebben de leerkrachten ervaringen uitgewisseld met elkaar en feedback gegeven op zowel de inhoud als het praktische gebruik van het observatiemodel. Van daaruit zijn de volgende relevante resultaten als volgt in een SWOT-analyse verwerkt:

Strenghts (sterktes):

- Het observatiemodel is praktisch werkbaar;
- De doelen zijn concreet en helder geformuleerd;
- Het observatiemodel geeft een globaal overzicht van de spelontwikkeling in de groep;
- Het observatiemodel filtert de kinderen met speciale onderwijsbehoeften uit de groep;
- Doordat leerkrachten weten waarnaar ze moeten kijken, kan efficiënter worden omgegaan met de tijd die er is voor het observeren;
- Op basis van de resultaten uit het observatiemodel kan het onderdeel 'Hoe ik speel' in de schoolrapporten ingevuld worden;
- Het model sluit aan bij het observatiemodel dat voor het volgen van de rekenontwikkeling gebruikt wordt en dat vanaf het komende schooljaar ook voor de taal- en de motorische ontwikkeling gebruikt gaan worden.

Weaknesses (zwaktes):

- Het model geeft alleen gegevens vanuit een momentopname weer;
- De leerkracht dient zelf in te kunnen schatten of een '2' tot een interventie zou moeten leiden;
- De leerkracht dient zelf nog op zoek te gaan naar passende interventies;
- Omdat de observatie in een vooraf vastgestelde periode gemaakt moeten worden, krijgen sommige kinderen de opdracht om in een spelhoek of themahoek te spelen, waardoor het eigen initiatief en de betrokkenheid soms ontbreken;
- De leerkrachten ervaren nog onvoldoende tijd en mogelijkheden om interventies te plegen en het spel te begeleiden.

Opportunities (kansen):

- Door gerichte en concrete handvatten aan te reiken voor de obstakels die de leerkrachten ontdekken tijdens het observeren, zouden de leerkrachten beter in staat kunnen zijn passende interventies te plegen;
- Door de observatieperiode uit te breiden wordt de kans dat kinderen uit zichzelf voor een spelactiviteit kiezen groter;
- Door tijdens de observatieperiode het spelen in de spelhoek of themahoek op te nemen in de weektaak, is er nog steeds geen sprake van volledig eigen initiatief, maar mogen kinderen wel zelf beslissen wanneer en met wie ze in deze hoek tot spel willen komen. Dat zou ten goede kunnen komen aan de betrokkenheid;
- Door het onderwerp 'spelontwikkeling' als vast intervisiemoment op te nemen in de onderbouwvergadering, kunnen ervaringen uitgewisseld worden, waardoor leerkrachten nieuwe mogelijkheden ontdekken. Tijdens deze intervisie zouden ook aanvullingen of aanpassingen op het observatiemodel gemaakt kunnen worden.

Threats (bedreigingen):

- Tijdens het experimenteren vielen vooral de kinderen met veel '2' scores op. Het is belangrijk om ook aandacht te besteden aan kinderen die juist vergeworpen zijn in hun spelontwikkeling en kansen te benutten om hun spel aan de andere kernactiviteiten te koppelen;
- Ondanks dat er gedurende dit onderzoek veel tijd en aandacht is geweest voor het observeren van spelontwikkeling, zijn er nog weinig afspraken vastgelegd over de begeleiding. Er dient te worden nagedacht over het borgen van deze manier van werken en over mogelijkheden om het begeleiden van spel tijdens de werklessen te realiseren;
- Ten slotte zijn er nog geen concrete afspraken gemaakt over het verbinden van spel als leidende activiteit aan de andere kernactiviteiten. Het observeren en begeleiden van spel is juist waardevol wanneer er verbindingen worden gelegd met de rest van het onderwijsaanbod, zodat er een sociaal-culturele context aan ten grondslag ligt, die betekenis geeft aan de activiteiten. Het spel mag daarom niet als losstaande activiteit beschouwd worden.

4.5: Vergelijken van de opbrengsten met de beginsituatie

Vanuit de interviews die aan de start van het onderzoek afgenomen zijn, is gebleken dat de leerkrachten onvoldoende zicht hadden op de spelontwikkeling van de kinderen in hun groep. Zij misten daardoor kansen om passende interventies te plegen tijdens het spel, waarmee zij kinderen zouden kunnen helpen wanneer het spel vastloopt, of waarmee zij het spel zouden kunnen verbreden of verdiepen. Doordat het spel vaak oppervlakkig bleef, waren er onvoldoende mogelijkheden om verbindingen te leggen met de andere kernactiviteiten.

Daarnaast is gebleken dat de leerkrachten onvoldoende tijd en mogelijkheden ervaren om de spelontwikkeling op een goede manier in kaart te brengen en te begeleiden. Zij hadden daarom behoefte aan een doelgericht en efficiënt systeem. Ten slotte is gebleken dat de leerkrachten handvatten misten om kinderen te begeleiden met speciale onderwijsbehoeften op het gebied van spel. Uit de resultaten van het werken met het observatiemodel en de feedback van de leerkrachten op het werken met het model zijn de volgende conclusies te trekken:

- De leerkrachten hebben door het werken met dit model de beschikking over een concreet en praktisch werkbaar observatiemodel waarmee ze 4 keer per schooljaar tot een globaal beeld van de spelontwikkeling in hun groep kunnen komen;
- De leerkrachten hebben door het werken met dit model zicht op de ontwikkeling van doelen die aansluiten bij spelaspecten die in kaart dienen te worden gebracht in de schoolrapporten;
- Het model sluit aan bij de manier van werken met het observatiemodel vanuit de kaders van Insula (met betrekking tot de praktische werkbaarheid);
- De omschreven speldoelen passen binnen de kaders van Basisontwikkeling en daarmee binnen de beoogde basis voor de manier van werken in de kleutergroepen;
- De leerkrachten dienen te kunnen beschikken over handvatten om gerichte interventies te plegen wanneer:
  - o een kind alleen tot spel komt wanneer hij of zij de leiding kan nemen;
  - o een kind zich niet in kan leven in zijn of haar rol;
  - o het spel zich blijft herhalen en niet in ontwikkeling is;
  - o een kind geen initiatief neemt om tot spel te komen.

Naar aanleiding van deze analyse is er gezocht naar handvatten om de leerkrachten te ondersteunen bij de bovenstaande aspecten van spel. Dit zijn de aspecten waarbinnen zij tijdens de periode van het onderzoek de meeste obstakels ontdekt hebben. De uitwerkingen van deze handvatten zijn te vinden in hoofdstuk 5.2.

Hoofdstuk 5: Beantwoording van de onderzoeksvraag; conclusie en discussie

5.1: Inleiding

In dit hoofdstuk worden de deelvragen en de onderzoeksvraag beantwoord naar aanleiding van de data en de resultaten zoals beschreven in hoofdstuk 4. Vervolgens wordt er naar aanleiding van het beantwoorden van de onderzoeksvraag een conclusie getrokken en worden aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan.

5.2: Beantwoording van de deelvragen

Deelvraag 1: Welke onderdelen binnen spelontwikkeling zijn zinvol om te observeren en te registreren (bij jonge kinderen met speciale onderwijsbehoeften) en op welke manier past dat binnen de visie van mijn praktijksituatie?

Uit de ervaringen van de leerkrachten en de leerlijnen van de SLO is gebleken dat binnen de praktijksituatie de volgende aspecten van spelontwikkeling de moeite waard zijn om te observeren en om de ontwikkeling ervan te registreren:

1. *Initiatief nemen:*
  - a. Het kind kiest uit zichzelf voor spel in de huishoek of themahoek;
  - b. Het kind kiest uit zichzelf voor activiteiten waarin samenspel centraal staat;
  - c. Het kind neemt initiatief tijdens het spel (komt met nieuwe ideeën).
2. *Plannen maken en uitwerken:*
  - a. Het kind kan spel zelfstandig tot stand laten komen (opstarten);
  - b. Het kind kan een spelplan maken;
  - c. Het kind laat zich leiden door anderen (gaat mee in het spel);
  - d. Het kind neemt de leiding in het spel;
  - e. Het spel is in ontwikkeling (herhaalt zich niet letterlijk, maar laat verdieping zien)
3. *Gebruik materialen:*
  - a. Het kind gebruikt spelmateriaal waarvoor het bedoeld is;
  - b. Het kind kan materiaal delen.
4. *Fantasiegebruik:*
  - a. Het kind leeft zich in in zijn/haar rol (gebruikt fantasie);
  - b. Het kind past zijn/haar taalgebruik aan aan het spel.
5. *Samenspel:*
  - a. Het kind bedenkt zelfstandig oplossingen wanneer het spel vastloopt;
  - b. Het kind kan spelafspraken hanteren;
  - c. Het kind lost conflicten zelfstandig op.

Het observatiemodel voor groep 2 is naar aanleiding van de ervaringen uitgebreid met de aspecten zoals beschreven bij 2b, 3b en 5b. Er is bewust voor gekozen om de aspecten vanuit de taal- en rekenontwikkeling (vooralsnog) buiten beschouwing te laten, omdat voor beide ontwikkelingsgebieden al met een apart observatiemodel gewerkt wordt of zal gaan worden in de toekomst. Juist het beperkte aantal observatiepunten maakt het model werkbaar voor in de dagelijkse kleuterpraktijk. Wanneer in de toekomst verbindingen gelegd gaan worden in het activiteitenaanbod vanuit de kernactiviteiten, zou een integratie van deze modellen zinvol en wenselijk kunnen zijn.

Deelvraag 2: Welke mogelijkheden heb ik als groepsleerkracht om tijd en gelegenheid te creëren om te observeren, te registreren en te begeleiden?

Uit de ervaringen van de leerkrachten in de praktijksituatie is gebleken dat de concrete doelen in het observatiemodel ervoor zorgen dat er tijd vrij gemaakt wordt voor het gericht observeren van de spelontwikkeling van de kinderen, omdat er rekening mee gehouden wordt in de planning van de activiteiten, maar vooral ook omdat zij zicht hebben op specifieke ontwikkelingspunten. Doordat er een globaal beeld ontstaat van de spelontwikkeling in de groep, kan er een begeleidingsplan gemaakt worden en heeft het maken van de observaties zijn doel bereikt. De leerkrachten zien dat de gerichte observaties relevante gegevens over de kinderen opleveren, terwijl daar in de beginsituatie geen sprake van was.

Door deze positieve ervaringen wordt het belang van het samenstellen van bruikbare handreikingen voor spelbegeleiding onderstreept. Vanuit deze ervaringen is het denkbaar dat de leerkrachten eerder tot doelbewuste spelbegeleiding komen, wanneer zij gerichte aanwijzingen hebben voor hun aanpak en handelen daarin, dan wanneer zij daar zelf mee moeten experimenteren (zoals in de beginsituatie het geval was). Het benutten van deze kans wordt verder uitgewerkt onder de beantwoording van deelvraag 3.

Ten slotte is gebleken uit de ervaringen van de leerkrachten dat het nodig is om bewuste keuzes te maken in het activiteitenaanbod tijdens de werkles, zodat de begeleiding van het werken met de weektaak, de niveaukringen en andere leerkrachtgebonden activiteiten het observeren en begeleiden van spel niet in de weg staan. Wanneer het spel in de praktijksituatie in de toekomst, dankzij de bemiddelende rol van de leerkracht, steeds meer betekenis en inhoud krijgt, zal het logischerwijs steeds gemakkelijker worden om het bovengenoemde activiteitenaanbod daaraan te koppelen en activiteiten met elkaar te integreren. Daardoor zullen er steeds nieuwe mogelijkheden voor de begeleiding van het spel ontstaan.

Deelvraag 3: Welke werkbare handvatten kunnen binnen de praktijksituatie gebruikt worden om spelontwikkeling te begeleiden en spel naar een hoger niveau te tillen?

Vanuit de ervaringen van de leerkrachten met het werken met het observatiemodel is gebleken dat zij gedurende de experimenteerfase hoofdzakelijk de volgende obstakels tegengekomen zijn:

1. Het kind komt alleen tot spel wanneer hij of zij de leiding kan nemen;
2. Het kind kan zich niet inleven in zijn of haar rol;
3. Het spel zich blijft herhalen en is niet in ontwikkeling;
4. Het kind toont geen initiatief om tot spel te komen.

Om de leerkrachten concrete handvatten te geven waarmee zij kinderen kunnen begeleiden bij deze aspecten van spelontwikkeling, is er in de aanwezige bronnen, zoals genoemd in hoofdstuk 3, gezocht naar passende handreikingen. De volgende handreikingen kunnen daarvoor gebruikt worden:

Bij obstakel 1: Het kind komt alleen tot spel wanneer hij of zij de leiding kan nemen:

- Zorg voor kleuters (Eichhorn, 2011) deel 2, hoofdstuk 7. Dit deel van het boek geeft een concrete uitleg met praktijkvoorbeelden over onder andere het maken van een spelplan en het maken van spelafspraken;
- Spel in ZML Vervolgwijzer Spelkwaliteit 3.4: 'Contact tijdens het spel';

Bij obstakel 2: Het kind kan zich niet inleven in zijn of haar rol:

- Spel in ZML¹⁰: Rollen- en fantasiespel 4.16 en 4.17.

Bij obstakel 3: Het spel zich blijft herhalen en is niet in ontwikkeling:

- Begeleidingsadviezen bij spelproblemen¹¹;
- Spel in ZML Vervolgwijzer Spelkwaliteit 3.1: 'Spelkwaliteit'.

Bij obstakel 4: Het kind toont geen initiatief om tot spel te komen:

- Spel in ZML: Symbolisch spel 4.13 tot en met 4.15;
- Begeleidingsadviezen bij spelproblemen.

Deze handreikingen zijn voor iedere kleutergroep in de onderzoeksschool opgenomen in een zogenaamde 'spelmap' (bijlage V). De spelmap bevat de eindproducten van dit onderzoek:

1. Het observatiemodel voor groep 1;
2. Het observatiemodel voor groep 2;

Daarnaast bevat de spelmap de volgende documenten om de leerkracht op weg te helpen:

3. De handreikingen per obstakel zoals ze hierboven zijn toegelicht;
4. Een themaspin vanuit OGO voor ieder thema waarin ideeën voor verbindingen vanuit de leidende spelactiviteit met de andere kernactiviteiten genoteerd kunnen worden;
5. Format 'Plan van aanpak verbeteren spelbegeleiding' van Fontys OSO. Hiermee kan de leerkracht haar persoonlijke doelen en de doelen voor de kinderen in kaart brengen en haar aanpak daarop aanpassen;
6. Een blad voor opmerkingen die te gebruiken zijn tijdens de interventiemomenten in de onderbouwvergaderingen. Deze opmerkingen kunnen tijdens het werken met het observatiemodel of tijdens de spelbegeleiding alvast genoteerd worden.

5.3: Conclusie: beantwoording van de onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag *'Kan ik de spelontwikkeling bij kinderen in groep 1 en 2 (met speciale onderwijsbehoeften) binnen mijn praktijksituatie op een zinvolle en doelgerichte manier in kaart brengen, zodat leerkrachten hun begeleiding en interventies daar op af kunnen stemmen en daarmee het spel van kinderen kunnen verdiepen of verbeteren?'* kan positief beantwoord worden met de volgende, uit dit onderzoek voorkomende, conclusies:

- Binnen de praktijksituatie dient een thematisch onderwijsaanbod vanuit de kaders van Basisontwikkeling met daarin spel als leidende activiteit gehandhaafd te worden;
- Door gebruik te maken van een observatiemodel met concrete doelen die passen bij de visie van Basisontwikkeling en binnen de leerlijnen van SLO, kan een QuickScan van de groep gemaakt worden met betrekking tot de spelontwikkeling;
- Vanuit deze QuickScan worden kinderen met speciale onderwijsbehoeften op het gebied van spel geselecteerd. Voor deze kinderen kan aan de hand van de handreikingen uit de Spelmap een passend begeleidingsplan worden ingezet;

---

¹⁰ Ameling, M., Cordang M., Damen L. (2005) *Spel in ZML. Spel en Spelbegeleiding voor ZML*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO).

¹¹ Naar Koning L. *Werkboek Speciale Spelbegeleiding* (1984) Zwijssen.

- Door intervisiemomenten met betrekking tot spelontwikkeling in te plannen tijdens de bouwvergaderingen, ontstaan er kansen voor de leerkrachten om hun ervaringen uit te wisselen, nieuwe ideeën op te doen, het observatiemodel aan te passen en / of uit te breiden en het repertoire met handreikingen voor spelbegeleiding verder uit te breiden.

5.4: Discussie

Naar aanleiding van de bovenstaande antwoorden en conclusies, leiden de volgende aspecten van dit onderzoek tot discussie:

- Uit de resultaten van het experimenteren met het observatiemodel is gebleken dat het maken van observaties vanuit concrete doelen heeft gezorgd zicht op de spelontwikkeling van kinderen. De onderzoeksperiode is echter te kort om de opbrengsten van het werken met de handreikingen voor spelbegeleiding in kaart te kunnen brengen. In het komende schooljaar dient deze manier van werken daarom geborgd te worden;
- De data die verzameld zijn vanuit de praktijk komen vanuit de interviews met de leerkrachten op de onderzoeksschool. Daardoor zijn de resultaten specifiek toepasbaar in deze praktijksituatie en, onder andere afhankelijk van de manier van werken en de onderwijsvisie, wellicht niet direct te gebruiken op andere reguliere basisscholen;
- De manier van werken met het observatiemodel is aangepast aan de manier van observeren en registreren zoals dat op de onderzoeksschool ook voor andere ontwikkelingsgebieden gedaan wordt. De doelen passen binnen de visie van Basisontwikkeling en bij de spelaspecten zoals die zijn opgenomen in de schoolrapporten. Het observatiemodel is daarom specifiek geschikt voor de onderzoeksschool en zou daarom wellicht niet zonder aanpassingen op een andere willekeurige reguliere basisschool gebruikt kunnen worden;
- Ondanks dat de doelen zo concreet mogelijk geformuleerd zijn, is de score soms afhankelijk van de inschatting van de leerkracht. Er dient te worden vertrouwd op haar inzicht en inschattingsvermogen. Dat geldt met name voor kinderen met specifieke onderwijsbehoeften. Na het invullen van het model is het aan de leerkracht om te beslissen met welke opvallende scores zij aan de slag gaat;
- De observatiepunten zijn ingedeeld in aparte modellen voor groep 1 en groep 2. De ontwikkeling van jonge kinderen verloopt echter voor geen enkel kind op exact dezelfde manier. De indeling moet dan ook geïnterpreteerd worden als een richtlijn en de doelen als basisvaardigheden. Ook in dit geval is het aan de leerkracht om haar aanbod aan te passen aan de specifieke onderwijsbehoeften van de kinderen.

5.5: Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Uit dit onderzoek is gebleken dat door het gebruiken van concrete doelen de opbrengsten van het observeren van spel op de onderzoeksschool verhoogd worden. Een zinvolle vervolgstap zou kunnen liggen in het onderzoeken van de effecten van het gebruiken van de handreikingen voor spelbegeleiding.

Tijdens het gebruiken van het spelobservatieformulier is het aannemelijk dat de leerkrachten steeds nieuwe obstakels ontdekken waarbij zij kinderen dienen te begeleiden. Het repertoire van handreikingen zou daarom steeds uitgebreid kunnen worden met nieuwe begeleidingsmogelijkheden.

Wanneer het observeren en begeleiden van spel leidt tot spelactiviteiten die steeds meer inhoud en diepgang hebben, ontstaan er mogelijkheden om verbanden te leggen met de andere kernactiviteiten zoals reken- wiskundeactiviteiten en lees-schrijfactiviteiten.

Wanneer deze verbanden er zijn, zou onderzocht kunnen worden of de betrokkenheid en de leeropbrengsten van de kinderen van het werken vanuit Basisontwikkeling hoger of lager zijn dan de leeropbrengsten van het werken vanuit een programmagerichte aanpak.

Hoofdstuk 6: Evaluatie en reflectie

6.1: Inleiding

In dit hoofdstuk blik ik terug op wat het ontwikkelen van het theoretische kader en de uitvoering van het onderzoek hebben betekend voor mijn persoonlijke ontwikkeling en wat het heeft opgeleverd voor mijn praktijksituatie.

6.2: Beschrijvende reflectie

Aan het begin van dit onderzoek ben ik op zoek gegaan naar een manier om spel als leidende activiteit in te zetten in het onderwijsaanbod van onderwijs aan het jonge kind in de praktijksituatie. Ik merkte dat mijn collega's en ikzelf te weinig vat hadden op het spel en onvoldoende konden verwoorden wat we van kinderen kunnen verwachten in hun spel. Ik heb er daarom voor gekozen een spelobservatiemodel te ontwikkelen, waarin zo concreet mogelijke doelen opgenomen zijn.

Door interviews af te nemen bij mijn collega's kreeg ik een duidelijk beeld van hun obstakels en verwachtingen. Deze sloten grotendeels aan bij mijn eigen obstakels en verwachtingen. Uit de gegevens van deze interviews haalde ik de behoefte aan een praktisch en werkbaar model dat snel en effectief een overzicht moet kunnen geven van de spelontwikkeling in de groep. Daarnaast haalde ik uit de gegevens de behoefte aan concrete handvatten om kinderen te kunnen begeleiden.

Na het bestuderen van theoretische en praktische bronnen rondom spelontwikkeling en spelbegeleiding, ben ik gekomen tot een QuickScan met concrete doelen voor spel dat, wat betreft de manier van werken, aansluit bij de manier waarop de rekenontwikkeling in de praktijksituatie geobserveerd wordt.

Samen met mijn collega's heb ik geëxperimenteerd met het spelobservatiemodel en hebben mijn collega's mij regelmatig voorzien van kritische feedback. Vervolgens hebben we 4 spelaspecten geselecteerd waarbij behoefte was aan handvatten om kinderen gericht te kunnen begeleiden. Deze handreikingen zijn, samen met het spelobservatiemodel, opgenomen in het eindproduct van dit onderzoek: de spelmap. Tijdens de laatste periode van dit schooljaar gaan mijn collega's en ik daarmee aan de slag. Dit is een ontwikkeling geweest in mijn competentie in samenwerking met collega's.

6.3: Technische reflectie

Gedurende het onderzoek merkte ik dat ik het moeilijk vond om relevante theorie te selecteren. Er is door veel en zeer diverse specialisten uitvoerig geschreven over het verloop van de spelontwikkeling van jonge kinderen, over de plaats die spel zou moeten hebben binnen het onderwijs en over de rol die de leerkracht daarin zou moeten spelen.

Ik heb geleerd kritischer om te gaan met theoretische bronnen en alleen informatie te gebruiken die een toegevoegde waarde heeft aan het onderzoek, zoals omschreven in Basisdimensie B1 (Claasen, W., de Bruïne, E., Schuman, H., Siemons, H & van Velthooven, B., 2009). Mijn critical friends hebben mij hierin gedurende het hele proces op verschillende momenten van feedback voorzien.

Ook met betrekking tot het plaatsen van alle theoretische en praktische aspecten in de juiste hoofdstukken en het creëren van samenhang daarin, kon ik rekenen op hun kritische en opbouwende feedback.

Ik vond het moeilijk om tot concrete metingen te komen. Omdat het onderzoek toegespitst is op een specifieke situatie (de manier van werken binnen de onderzoeksschool) en omdat er geen totaaloverzicht van leerlijnen of doelen voor spel bestaat, ben ik uitgegaan van de bronnen zoals beschreven in hoofdstuk 4 en heb daar, in combinatie met de gegevens uit de interviews en de feedback van mijn collega's een model uit ontwikkeld dat praktisch werkbaar blijkt en past binnen de visie van de school.

6.4: Biografische reflectie

In mijn praktijksituatie ben ik, samen met mijn collega's, al 10 jaar op zoek naar het vinden van een balans in mijn persoonlijke visie op onderwijs aan het jonge kind tussen het programmagerichte onderwijs en Basisontwikkeling. Het programmagerichte onderwijs geeft houvast en werkt met concrete doelen en leerlijnen. Deze manier van werken past daarmee bij de visie van de school en maakt het gemakkelijk om leeropbrengsten meetbaar te maken.

Bij Basisontwikkeling wordt voor het verhogen van leeropbrengsten uitgegaan van betrokkenheid door betekenisvolle activiteiten. Door mijn ervaringen met deze manier van werken ben ik er van overtuigd geraakt dat het werken vanuit Basisontwikkeling het onderwijs voor kinderen levendiger en concreter maakt, waardoor zij zelf vat kunnen krijgen op wat ze geleerd hebben.

Door op zoek te gaan naar een manier om doelen voor spelactiviteiten op een concrete manier in kaart te brengen, heb ik geprobeerd tegemoet te komen aan de behoefte van mijzelf en mijn collega's om de leeropbrengsten meetbaar te maken. Daarnaast heb ik, door doelen vast te leggen en handvatten aan te reiken die te gebruiken zijn wanneer de doelen niet behaald worden, een stap gezet in de richting van Basisontwikkeling. De leerkrachten krijgen nu namelijk vat op het spel. Daardoor ontstaan nieuwe kansen om spel in te zetten als leidende activiteit en daar andere kernactiviteiten aan te koppelen. Dit is een ontwikkeling geweest voor mijn pedagogische- en voor mijn vakinhoudelijke en didactische competentie in de omgang met leerlingen (Claasen et al, 2009).

6.5: Kritische reflectie

Nu ik de praktijksituatie aan de slag kan met het spelobservatiemodel en de spelmap is het van belang om rekening te houden met context waarin deze gebruikt gaan worden. In de praktijksituatie is de balans tussen Programmagericht en Ontwikkelingsgericht Onderwijs nog niet gevonden. Dat heeft tot gevolg dat het onderwijsaanbod nog niet volledig samenhangend is. De effecten van het gebruiken van bovenstaande instrumenten zullen vooral merkbaar worden wanneer spel ingezet wordt als leidende activiteit en wanneer de andere kernactiviteiten daaraan gekoppeld worden. In dat geval is het voor de leerkracht ook, meer dan in de beginsituatie het geval was, de moeite waard om de spelontwikkeling van kinderen te observeren en te begeleiden. Ik dien daarom in dialoog te blijven met mijn collega's over de manier van werken met de ontwikkelde instrumenten, maar over de plaats van spel in ons onderwijs.

6.6: Meta-reflectie

Door de bovengenoemde zoektocht ben ik mij, gedurende de afgelopen 10 jaren, steeds meer bewust geworden van wat wel en wat niet bij mij past wat betreft mijn persoonlijke visie op onderwijs aan het jonge kind. Dit is een ontwikkeling geweest van Basisdimensie A3 zoals beschreven in Claasen et al (2009). Door kritisch te reflecteren op wat wel en wat niet werkt in de praktijksituatie is mijn onderwijsaanbod veranderd van Programmagericht naar Ontwikkelingsgericht. Toen bleek dat er onvoldoende meetbare leeropbrengsten waren, heeft het team ervoor gekozen om weer een Programmagerichte weg in te slaan. Toen de leeropbrengsten weer in kaart gebracht kunnen worden, merkten mijn collega's en ik dat de betrokkenheid van de kinderen bij het onderwijsaanbod lager was dan toen ik vanuit Basisontwikkeling werkte.

Door met hen in dialoog te gaan en te blijven over wat wel en niet bij de visie van de school past, blijft onze manier van werken in ontwikkeling en wordt het onderwijsaanbod steeds beter aangepast aan de specifieke onderwijsbehoeften van de kinderen. Door het ontwikkelen van het spelobservatiemodel en de spelmap is daarmee voor de spelontwikkeling een stap in de goede richting gezet. Hiermee heb ik gewerkt aan Basisdimensie B2.1 zoals beschreven in Claasen et al (2009).

Bronnen / Literatuurlijst

- Aalsvoort G.M. van der (red.) (2011) *Van spelen tot serious gaming. Spel en spelen in de pedagogische beroepspraktijk* Acco Leuven / Den Haag.
- Ameling, M., Cordang, M., Damen L. (2005). *Spel en spelontwikkeling Deel 1: Theoretische uitgangspunten*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO).
- Ameling, M., Cordang, M., Damen L. (2005). *Spel en spelbegeleiding Deel 2: Observatie en begeleiding*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO).
- Ameling, M., Cordang M., Damen L. (2005) *Spel in ZML. Spel en Spelbegeleiding voor ZML*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO).
- Amelsfoort, H. van, e.a. (2005). *Spelend ontwikkelen*. Van Gorcum & Comp B.V., Assen.
- Andriessen, D., Onstenkt, J., Delnooz, P., Smeijsters, H., & Peij, S. (2010) *Gedragscode praktijkgericht onderzoek voor het hbo*. Delft, Elan Strategie & Creatie.
- Beets Kessens A. (2013). Investeren in spel en spelen. *De wereld van het jonge kind, Jaargang 40, (9)*, 4-7.
- Berk L.E. & Winsler A. (1995) *Scaffolding Children's Learning: Vygotsky and Early Childhood Education*, Washington.
- Claasen, W., de Bruïne, E., Schuman, H., Siemons, H & van Velthooven, B (2009). *Inclusief Bekwaam. Generiek Competentieprofiel Inclusief Onderwijs*. Antwerpen, Garant.
- De Bruïne E., Everaert H., Harinck F., Riezebos-de Groot A., van de Ven A. (2011) *Bronnenboek Onderzoekstrategieën*. LEOZ (Landelijk Expertisecentrum Onderwijs en Zorg).
- De Lange, R., Schuman, H. & Montesano Montessori, N. (2011). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Antwerpen /Apeldoorn: Garant.
- Eichhorn J. (2011) *Zorg voor kleuters – Bewust planmatig handelen binnen de kleuterklas*. Uitgeverij Pica, Huizen.
- Janssen-Vos F. (1997) *Basisontwikkeling in de onderbouw*. Van Gorcum & Comp. B.V., Assen.
- Janssen-Vos F. (2004) *Spel en ontwikkeling. Spelen en leren in de onderbouw. Ontwikkelingsgericht onderwijs*. Koninklijke Van Gorcum BV, Assen.
- Janssen-Vos F., Pompert B. & Schiferli T. (2001). *Handelingsgericht Observeren Registreren en Evalueren van Basisontwikkeling*. Algemeen Pedagogisch Studiecentrum, Utrecht.
- Koning L. (1984) *Werkboek Speciale Spelbegeleiding*, Zwijsen.
- Koppejan, P., Riezebos, A. & Wiel, M. van der (2012). *Handboek Toetsing Master SEN, cohort 2012-2013*. Tilburg, Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg.

Programmateam School aan zet (2013) Brochure *Opbrengstgericht werken met kleuters – Succesfactoren en knelpunten van opbrengstgericht werken in de groepen 1 en 2*. Utrecht.

Toets Onderzoeksvoorstel Master Sen Fontys Hogescholen (2013).

Toets Professioneel ontwikkelplan Master Sen Fontys Hogescholen (2012).

Van Swet J., Admiraal D., Blonk A., Boosten A., Jacobs G., Klabbers W. & Schuman H. (2012) *Handboek studiebegeleiding Master SEN, cohort 2012-2013*. Tilburg, Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg.

Westerman W. & van Oers B. (2004). *Ontwikkelingspsychologische visies op jonge kinderen*. Uitgeverij Bekadidact, Baarn.

Gebruikte websites:

www.digischool.nl

<http://www.horeb-po.nl/nl/nieuwe-horeb/detail/HOREB-en-leerlingadministratiesystemen/4>

<http://www.onderwijsinspectie.nl/actueel/publicaties/Opbrengsten+-+maak+er+werk+van.html>

http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/Actueel_publicaties/2010/Opbrengstgericht+werken+in+het+basisonderwijs.pdf%5B2%5D

www.slo.nl

<http://oud.digischool.nl/po/community12/?page=custom&file=ogo.html>

Bijlagen

Bijlage I: Het 5-jarenplan

Inleiding:

Tijdens het eerste studiejaar van de Master SEN heb ik mij gericht op het onderwijs aan jonge kinderen en daarbij heb ik me verdiept in spelontwikkeling en de rol van de leerkracht daarin en in het komende schooljaar ga ik daarmee verder. Binnen mijn praktijksituatie ontbreekt het aan een visie op onderwijs aan het jonge kind in het algemeen en daardoor ook aan een visie op spelontwikkeling.

Probleemstelling:

Gedurende de afgelopen tien jaren is de manier van werken in de onderbouw van mijn praktijksituatie veranderd van een Ontwikkelingsgerichte stijl naar een Programmagerichte stijl. Dat is geen bewuste keuze geweest, maar iets wat in de loop der jaren zo gegroeid is. Doordat er gedurende deze periode te weinig keuzes zijn gemaakt uit het ruime aanbod aan methodes, bronnenboeken, materialen en (meet-)instrumenten, worden veel van deze materialen niet of niet optimaal benut. Het gevolg daarvan is dat de gewenste resultaten niet behaald worden en dat processen onvoldoende doorlopen worden, waardoor men daarin de diepgang mist.

Plan van aanpak en tijdpad:

De komende vijf schooljaren ga ik met het onderbouwteam een nieuwe visie uiteenzetten, waarin benadrukt wordt wat wij als team belangrijk vinden ten aanzien van het onderwijs aan jonge kinderen en hoe wij daar in de praktijk vorm aan willen geven. Ik ga proberen binnen dat proces een onderzoekende en sturende rol aan te nemen, onder andere door mee te werken aan het schrijven van het bijpassende beleid. Hieronder beschrijf ik een globale planning met een tijdpad voor de komende 5 schooljaren:

Schooljaar 2012-213: Oriëntatie op visies op onderwijs aan het jonge kind: Door middel van gesprekken met het onderbouwteam probeer ik aan de hand van vooraf vastgestelde uitgangspunten een concreet beeld te vormen van wat het onderbouwteam belangrijk vindt met betrekking tot onderwijs aan het jonge kind.

Schooljaar 2013-2014: Spelobservaties in groep 1 en 2 staan centraal: Het ontwikkelen van een basisobservatiesysteem voor spelontwikkeling bij jonge kinderen staat dit schooljaar centraal. Hierbij worden de volgende fasen doorlopen:

1. *Kennismaken met de theorie:* In deze fase werk ik samen met mijn collega's van het onderbouwteam (groepsleerkrachten groep 1 en 2) om een helder beeld te krijgen van de meerwaarde van het observeren van spelontwikkeling aan de ene kant en het concretiseren van een overzicht van de overige doelen en leerlijnen aan de andere kant. Hiermee wil ik een beginsituatie creëren die gebruikt kan worden in fase 2 en 3. Om deze fase voldoende diepgang te geven, lever ik afgebakende theorie over spelobservaties en concrete informatie over de leerlijnen aan bij mijn collega's en zorg ik dat er voldoende ruimte is voor discussie. Ik zorg ervoor dat zij steeds zicht houden op de inhoud van het onderzoek en zorg binnen iedere fase voor ruimte voor discussie en vragen, zodat waar ik mee bezig ben voor hen steeds helder en transparant is. Deze fase is gestart in mei 2013 en loopt door tot en met oktober 2013. Om te kunnen zorgen voor een concrete beginsituatie, inventariseer ik ook hoe de leerkrachten op dit moment observeren en op welke manier zij aan de hand van hun observaties interventies plegen.

2. *Het verkennen van de materialen en mogelijkheden:* Van oktober 2013 tot en met december 2013 houd ik mij bezig met het bestuderen van reeds bestaande observatiesystemen voor spelontwikkeling (zie: bijlage 7.2) die zouden kunnen passen binnen de visie van mijn praktijksituatie. Ik maak voor ieder systeem een analyse waarbij ik de nadruk leg op wat de sterke en zwakke punten zouden kunnen zijn wanneer het systeem in mijn praktijksituatie gebruikt wordt. Vervolgens maak ik een selectie van de sterke punten waarbij ik er op let dat deze concrete, meetbare en zinvolle resultaten op moeten leveren. Deze selecties leg ik vervolgens voor aan mijn collega's, zodat zij daarop kunnen reageren vanuit hun persoonlijke visie en standpunten. In deze fase breng ik ook de ouders van de kinderen die geobserveerd worden op de hoogte van de inhoud van het praktijkgerichte onderzoek en geef ik hen de ruimte om vragen te stellen en bezwaren te maken tegen de manier waarop ik het onderzoek uit wil gaan voeren vanaf januari 2014. Er zullen geen namen van kinderen verwerkt worden in het onderzoek.
3. *Het experimenteren met de systemen:* Van januari 2014 tot en met maart 2014 ga ik samen met mijn collega's aan de slag met de geselecteerde onderdelen van de observatiesystemen. Gedurende één thema van zes weken experimenteren we met de systemen door deze in te zetten voor het gericht observeren van een aantal vooraf vastgestelde doelen in gelijkwaardige spelsituaties met kleine groepen kinderen die op een vergelijkbaar niveau functioneren. Met mij erbij zijn er vijf collega's die ieder met twee systemen gaan werken. Naast het observeren experimenteren we ook met de handelingssuggesties die bij de observatiesystemen horen.
4. *Het reflecteren op de ervaringen:* Mijn collega's vullen een door mij samengestelde vragenlijst in met betrekking tot hun ervaringen met de observatiesystemen en de handelingssuggesties die daarbij horen. Zij krijgen vervolgens eerst de kans om hun ervaringen toe te lichten in een interview. Daarbij mogen zij zelf aangeven welke informatie ik daaruit kan gebruiken. Vervolgens komen mijn collega's en ik in april 2014 bij elkaar om ervaringen uit te wisselen in een groepsgesprek, zodat zij elkaar aan kunnen vullen en ook de sterke en zwakke kanten van de andere systemen ontdekken.
5. *Het bijstellen van de gemaakte keuzes en het maken van aanbevelingen:* Naar aanleiding van de informatie uit de vragenlijsten, interviews en het groepsgesprek ga ik in mei 2013 met alle geïnventariseerde informatie aan de slag om een spelobservatiesysteem samen te stellen dat aangepast is aan de visie van het onderbouwteam en dat concrete en meetbare informatie oplevert die aansluit bij de doelen en leerlijnen van het SLO.

Ik zal daar ook aanbevelingen bij schrijven met betrekking tot de manier waarmee er met het systeem gewerkt zou kunnen worden en hoe de gegevens volgens mij verwerkt zouden moeten worden. Ten slotte zorg ik voor suggesties voor begeleiding en het plegen van interventies voor de leerkracht waarmee zij obstakels binnen de spelontwikkeling van kinderen kunnen overwinnen en spel kunnen verdiepen en verbreden.

Schooljaar 2014-2015: De taalontwikkeling staat centraal: Tijdens het schooljaar 2013-2014 is er aandacht besteed aan het koppelen van de taaldoelen aan betekenisvolle spelactiviteiten. Tijdens dit schooljaar wordt daar verdieping aan gegeven door het taalaccent in het ontwikkelde spelobservatiesysteem te voorzien van geactualiseerde doelen en bijpassende, uitgebreidere handelingssuggesties. De plek die het taalonderwijs binnen de vernieuwde visie op onderwijs aan het jonge kind binnen mijn praktijksituatie krijgt en hoe deze verbonden is met spelontwikkeling wordt op een concrete en meetbare manier beschreven in de visie van het onderbouwteam.

Schooljaar 2015-2016: De rekenontwikkeling staat centraal: Tijdens het schooljaar 2013-2014 is er aandacht besteed aan het koppelen van de rekendoelen aan betekenisvolle spelactiviteiten. Tijdens dit schooljaar wordt daar verdieping aan gegeven door het rekenaccent in het ontwikkelde spelobservatiesysteem te voorzien van geactualiseerde doelen en bijpassende, uitgebreidere handelingssuggesties. De plek die het rekenonderwijs binnen de vernieuwde visie op onderwijs aan het jonge kind binnen mijn praktijksituatie krijgt en hoe deze verbonden is met spelontwikkeling wordt op een concrete en meetbare manier beschreven in de visie van het onderbouwteam.

Schooljaar 2016-2017: De sociaal-emotionele en creatieve ontwikkeling staan centraal: Tijdens het schooljaar 2013-2014 is er aandacht besteed aan het koppelen van sociaal-emotionele ontwikkelingsdoelen aan betekenisvolle spelactiviteiten. Tijdens dit schooljaar wordt daar verdieping aan gegeven door dit accent in het ontwikkelde spelobservatiesysteem te voorzien van geactualiseerde doelen en bijpassende, uitgebreidere handelingssuggesties. Daarnaast worden doelen en observatiepunten toegevoegd voor de creatieve ontwikkeling van jonge kinderen.

De plek die de sociaal-emotionele ontwikkeling en de creatieve ontwikkeling krijgen binnen de vernieuwde visie op onderwijs aan het jonge kind binnen mijn praktijksituatie en de manier waarop deze verbonden worden aan spelontwikkeling wordt op een concrete en meetbare manier beschreven in de visie van het onderbouwteam. De totale visie op onderwijs aan het jonge kind binnen mijn praktijksituatie wordt daarmee compleet gemaakt, maar zal in de jaren daarna, zo nodig, steeds worden geactualiseerd.

Bijlage II: De ouderbrief

Aan: de ouders, verzorgers van de kinderen van groep 1 en 2

Betreft: praktijkgericht onderzoek over spelobservaties

Geachte ouders, verzorgers van de kinderen van groep 1 en 2,

Veghel, 17 maart 2014

In het schooljaar 2012-2013 ben ik gestart met de opleiding Master Special Educational Needs (SEN) aan de Fontys Hogescholen. Dit is een opleiding voor onderwijsgevenden die zich willen verdiepen in het geven van onderwijs aan kinderen met speciale onderwijsbehoeften. Binnen deze opleiding heb ik me hoofdzakelijk gericht op de onderwijsbehoeften van het jonge kind.

De visie op onderwijs aan het jonge kind op De Tuimelaar wordt op dit moment aan de hand van een vijfjarenplan vernieuwd. We zijn daarbij op zoek naar een balans tussen Programmagericht en Ontwikkelingsgericht Onderwijs (zie ook het artikel in de vorige Sonar). Binnen deze zoektocht staat het observeren en begeleiden van de spelontwikkeling dit schooljaar centraal. Wij gaan er daarbij vanuit dat jonge kinderen zich optimaal ontwikkelen door bezig te zijn met betekenisvolle spelactiviteiten. Spelen is dan ook de kern van ons onderwijs aan het jonge kind en verdient daarom onze bijzondere aandacht.

Het zorgvuldig ontwerpen en aanbieden van een rijke en doelgerichte speel-leeromgeving en de begeleiding van de leerkracht bij het spelen, maken daarin het verschil en zijn essentieel voor de leeropbrengsten. Het doelgericht observeren en begeleiden van spel bij het jonge kind is het daarom onderwerp van het Praktijkgerichte Onderzoek dat een onderdeel is van de bovengenoemde opleiding. Dit onderzoek ga ik gedurende de rest van dit schooljaar uitvoeren in de kleutergroepen van De Tuimelaar. In het kader van dit onderzoek zullen de leerkrachten van groep 1 en 2 gedurende een periode van ongeveer 6 weken gaan experimenteren met verschillende spelobservatiemodellen.

Een aantal van deze observaties zullen als voorbeeld worden verwerkt in mijn onderzoeksverslag. Alle gegevens worden uiteraard anoniem verwerkt, zodat niet te achterhalen valt over welke kinderen de observaties geschreven zijn. Mocht u er desondanks toch bezwaar tegen hebben dat observaties over uw kind(eren) in het onderzoeksverslag terecht komen, zou u mij dat dan willen laten weten? Dat kan via een e-mailbericht (m.mengers@stichtinggoog.nl), maar u kunt me ook even aanspreken op maandag, dinsdag of woensdag. Ook wanneer u andere vragen heeft met betrekking tot de bovenstaande informatie, hoor ik graag van u.

Met vriendelijke groet, Mariëlle Mengers.

Bijlage III: De interviews en de feedback

Interview met onderbouwcollega's m.b.t. spelobservatie:

De doelen van deze interviews zijn:

1. Het in kaart brengen van de actuele situatie rondom spelobservaties in groep 1 en 2 op OBS De Tuimelaar;
2. Het in kaart brengen van de gewenste situatie rondom spelobservaties in groep 1 en 2 op OBS De Tuimelaar;
3. Het inventariseren van moeilijkheden en obstakels rondom het maken van spelobservaties en het plegen van interventies in groep 1 en 2 op OBS De Tuimelaar;
4. Het inventariseren van hulpvragen rondom spelobservaties van leerkrachten van groep 1 en 2 op OBS De Tuimelaar.

Naam collega: P.Z., E.V., M.S., C.C. en M.J. (onderzoekster).

Datum: 24 tot en met 27 februari 2014 (week 9).

1. Vind je het maken van spelobservaties belangrijk en zo ja waarom?
  - a. Ja, want:
  - b. Nee, want:

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	a, want ik vond de balans tussen IQ en EQ belangrijk en ik denk dat spel kansen biedt voor verdieping en verrijking. Het accent ligt nu te veel op het IQ.
2. E.V.	a, want ik vind spel een belangrijk uitgangspunt voor het leren van kleuters.
3. M.S.	a, want zo zie je de ontwikkeling van spel naast de cognitieve ontwikkeling. In spel ligt de basis.
4. C.C.	a, want ik vind de ontwikkeling van individueel spel naar samenspel belangrijk.
5. M.J.	a, want door spel te observeren kom je er achter welke kinderen begeleiding nodig hebben en hoe je verbindingen kunt leggen naar andere activiteiten.

2. Hoeveel tijd besteed je op dit moment gemiddeld per dag aan het observeren van spelactiviteiten?
  - a. Minder dan 15 minuten
  - b. 15-30 minuten
  - c. 30-45 minuten
  - d. Meer dan 45 minuten

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	b (exclusief het vastleggen van observaties)
2. E.V.	a (exclusief het vastleggen van observaties)
3. M.S.	c (exclusief het vastleggen van observaties)
4. C.C.	b (exclusief het vastleggen van observaties)
5. M.J.	b (exclusief het vastleggen van observaties)

3. Welke spelactiviteiten observeer je op dit moment?
- Buitenspel
  - Rollenspel in de huishoek en / of themahoek
  - Spel in de gymzaal
  - Anders, namelijk:

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	a c
2. E.V.	a (b af en toe en c is niet van toepassing)
3. M.S.	a b c
4. C.C.	a b (c is niet van toepassing)
5. M.J.	a b c

4. Gebruik je op dit moment een observatiemodel voor spelactiviteiten?
- Nee
  - Ja, namelijk:

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	b
2. E.V.	b
3. M.S.	b
4. C.C.	b
5. M.J.	b

5. Heb je behoefte aan een (ander) observatiemodel voor spelactiviteiten?
- Ja, want:
  - Nee, want:

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	a, want dan wordt concreet gemaakt waar je naar moet kijken en wat je moet doen wanneer het spel niet loopt. Er kan dan ook een lijn uitgezet worden waarin duidelijk wordt wat je van leerlingen mag verwachten en wat de doelen zijn.
2. E.V.	a, want een overzichtelijk en compact format zou houvast kunnen geven en duidelijk kunnen maken waar we op moeten letten.
3. M.S.	a, want ik mis handvatten voor kinderen die uitvallen.
4. C.C.	a, want dan krijg ik zicht op wat kinderen moeten kunnen en waar we naartoe moeten werken.
5. M.J.	a, want daarmee kan ik in kaart brengen wie ik moet begeleiden en kan ik uitzoeken op welke manier ik dat het beste kan doen.

6. Hoeveel tijd zou je per dag willen besteden aan spelobservaties?
- Minder dan 15 minuten
  - 15-30 minuten
  - 30-45 minuten
  - Meer dan 45 minuten

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	c
2. E.V.	b (inclusief meespelen)
3. M.S.	c
4. C.C.	c
5. M.J.	c

7. Op welke momenten van de dag zou je dit willen doen (meerdere antwoorden mogelijk)?
- Tijdens het buitenspel
  - Tijdens de werkles
  - In de gymzaal
  - Anders, namelijk:

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	a b
2. E.V.	a b
3. M.S.	a b c
4. C.C.	a b
5. M.J.	a b c

8. Welke aspecten van spel zou je willen observeren (meerdere antwoorden mogelijk)?
- Mate van samenspel
  - Initiatief in spel
  - Gebruik van fantasie
  - Gebruik van de materialen
  - Gebruik van taal
  - Gebruik van rekenen
  - Opruimen
  - Leidend / volgend
  - Ontwikkeling in spel (kind speelt steeds hetzelfde spel / spel veranderd)
  - Anders, namelijk:

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	b c h i
2. E.V.	a b c d e f g h i
3. M.S.	a b c e h i
4. C.C.	a c e f h i
5. M.J.	a b c d e f g h i

9. Tegen welke obstakels / moeilijkheden loop je aan bij het observeren?
- Tijdgebrek
  - Gebrek aan mogelijkheden om het spel in kaart te brengen
  - Gebrek aan gerichte kennis (ik weet niet waar ik concreet naar moet kijken)
  - Anders namelijk:

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	a b c d; namelijk: Er zijn geen afspraken gemaakt en doelen vastgesteld; wat verwachten we van de kinderen?
2. E.V.	a b c
3. M.S.	a b c
4. C.C.	a b c
5. M.J.	a b

10. Lukt het op het moment om interventies te plegen bij het spel tijdens de werkles?
- Ja, dat doe ik om.....
  - Nee, want....

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	b, want ik heb te weinig handvatten en te weinig tijd. Het zou helpen als ik een klassenassistente zou hebben, zodat er extra handen in de klas zijn.
2. E.V.	b, ik mis zelfstandigheid bij de kinderen, zodat ik mijn handen vrij kan maken. De kinderen moeten te veel en hebben te weinig tijd om te spelen. Het werken wordt te veel losgekoppeld van het spelen.
3. M.S.	b, want ik ben bezig met niveauringen, het begeleiden van het werken met speel-leermateriaal en het werken met de weektaak.
4. C.C.	b, want ik ben dan aan het werk in de niveauring of begeleid kinderen bij het werken aan hun weektaak of het werken met speel-leermaterialen.
5. M.J.	b, want ik ben tijdens de werkles vaak druk bezig met het begeleiden van weektaakwerkjes, de niveauring en / of het werken met speel-leermateriaal.

11. Tegen welke obstakels / moeilijkheden loop je aan bij het plegen van interventies?
- Tijdgebrek
  - Gebrek aan gerichte kennis (ik weet hoe ik een interventie moet plegen)
  - Anders namelijk:

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	a b c ; namelijk: ik mis ondersteuning in de groep.
2. E.V.	a b
3. M.S.	a b
4. C.C.	a b
5. M.J.	a b

12. Op wat voor momenten pleeg je een interventie?
- Niet
  - Wanneer er conflicten ontstaan
  - Wanneer het spel niet op gang komt
  - Wanneer het spel steeds herhaald wordt zonder dat er diepgang in komt
  - Wanneer het spel vastloopt
  - Wanneer ik kansen zie om het spel naar een hoger niveau te tillen
  - Anders, namelijk:

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	b d
2. E.V.	b e
3. M.S.	b e
4. C.C.	b e
5. M.J.	b e

13. Heb je behoefte aan handvatten om gerichte interventies te kunnen plegen?

- Ja, want:
- Nee, want:

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	a, want ik weet niet goed waar ik naar moet kijken en wat ik mag verwachten van de kinderen. Ik heb behoefte aan het maken van gezamenlijke afspraken hierover.
2. E.V.	a, want ik weet niet altijd waar ik op moet letten.
3. M.S.	a, want daarmee kan ik voor ontwikkeling in het spel zorgen
4. C.C.	a, want dat geeft zin en inhoud aan wat je doet.
5. M.J.	a, want ik denk dat ik eerder de tijd neem om spel te begeleiden wanneer ik concrete doelen en een plan van aanpak heb.

14. Welke aspecten van spel zou je willen opnemen in het rapport van de kinderen?

- Mate van samenspel
- Initiatief in spel
- Gebruik van fantasie
- Gebruik van de materialen
- Gebruik van taal
- Gebruik van rekenen
- Opruimen
- Leidend / volgend
- Ontwikkeling in spel (kind speelt steeds hetzelfde spel / spel veranderd)
- Anders, namelijk:

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	a b c h
2. E.V.	a b c i
3. M.S.	a e h i
4. C.C.	a b e h i
5. M.J.	a b c d h i

15. Aan welke activiteiten zou je spel willen verbinden?

- Gespreksactiviteiten
- Rekenactiviteiten
- Taalactiviteiten
- Creatieve activiteiten
- Constructieve activiteiten
- Anders, namelijk:

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	a b c d e
2. E.V.	a b c d e
3. M.S.	a b c d e
4. C.C.	a b c d e
5. M.J.	a b c d e

16. Hoeveel tijd zou je per werkles willen besteden en spelobservaties en interventies?

- Minder dan 15 minuten
- 15-30 minuten
- 30-45 minuten
- Meer dan 45 minuten

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	c, wanneer andere activiteiten aan spel verbonden zijn.
2. E.V.	b
3. M.S.	b
4. C.C.	b
5. M.J.	b

17. Als we een nieuw observatiemodel zouden kiezen, zou je voorkeur dan uitgaan naar één model voor alle kinderen of één basismodel met een aanvulling voor kinderen met een speciale onderwijsbehoefte op het gebied van spel?

- Eén model, want:
- Eén basismodel met aanvulling, want:

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	b, want ieder kind heeft verschillende behoeftes en het is niet zinvol om er bij ieder kind even diep op in te gaan.
2. E.V.	b, in verband met passend onderwijs.
3. M.S.	b, want dat zorgt voor structuur en efficiëntie.
4. C.C.	b, want ik wil het model alleen gebruiken voor kinderen die zorg nodig hebben en waarbij het spel niet vanzelfsprekend loopt.
5. M.J.	b, want ik denk dat dat efficiënter werkt en dat je daardoor meer tijd over houdt voor een diepgaande begeleiding.

18. Zou je voorkeur uitgaan naar een geïntegreerd observatiemodel voor kleuterontwikkeling of een apart spelobservatiemodel?

- Geïntegreerd model, want:
- Apart spelobservatiemodel, want:

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	a, want dan is de kans op efficiënt observeren het grootst.
2. E.V.	a, want dat is efficiënter en overzichtelijker.
3. M.S.	a, want daardoor ontstaat overzicht en ruimte voor meer diepgang waar dat nodig is.
4. C.C.	a, want door op alle fronten dezelfde aanpak met diepgang te gebruiken kunnen we overzicht creëren.

5. M.J.	a, want dat zorgt voor overzicht en creëert een duidelijk beeld van wie op welk gebied speciale onderwijsbehoeften heeft.

19. Heb je al een bestaand model in gedachten?

- a. Nee.
- b. Ja, namelijk:

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	b, het zou fijn zijn als het aan zou sluiten op het rekenmodel van Insula.
2. E.V.	A
3. M.S.	b, zou 'Kijk!' naast het model van Insula gebruikt kunnen worden of worden zaken dan dubbel gedaan?
4. C.C.	b, het zou fijn zijn als het aan zou sluiten op het rekenmodel van Insula.
5. M.J.	b, het kan praktisch zijn om het aan te laten sluiten op het rekenmodel van Insula.

20. Zijn er nog andere zaken die je wilt bespreken m.b.t. spelobservaties in groep 1 en 2?

- a. Nee.
- b. Ja, namelijk:

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	b, zou het MIND-project hierin kunnen worden meegenomen?
2. E.V.	A
3. M.S.	A
4. C.C.	A
5. M.J.	A

Feedbackformulier werken met het observatiemodel:

Naam: P.Z., E.V., M.S., C.C. en M.J. (onderzoekster).

Datum: 14 tot en met 18 april 2014 (week 16)

Geobserveerd in groep: 1 en/of 2 (s.v.p. weghalen wat niet van toepassing is)

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	2
2. E.V.	1
3. M.S.	2
4. C.C.	1
5. M.J.	1

1. Heb je tijd vrij kunnen maken voor het observeren van spelactiviteiten?

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	Ik vond het moeilijk om tijd vrij te maken voor het observeren, omdat de groep te veel leerkrachtafhankelijk is. We zijn dat wel aan het trainen, maar zien nog niet altijd vooruitgang.
2. E.V.	Op het moment dat de kinderen aan het werk waren en er geen vragen waren van nieuwe instromers heb ik eventjes 5 minuten de niet-storen-ketting om gedaan om het een en andere te kunnen observeren. Ook heb ik na werktijd een aantal vragen gemakkelijk kunnen invullen.
3. M.S.	Ik vind het op dit moment nog lastig om tijd vrij te maken voor spelobservaties. Ik ben tijdens een werkles met zoveel andere dingen bezig en kom er dus bijna niet aan toe. Denk aan de begeleiding bij werkjes, kleine kring, uitleggen weektaak etc. Ik denk dat we met zijn allen kritisch moeten kijken naar de inhoud van een werkles, zodat we meer toe kunnen komen wat betreft het observeren van spel.
4. C.C.	Ik heb een beetje tijd vrij kunnen maken.
5. M.J.	Ja, ik heb 3 keer geobserveerd en heb ongeveer 15 minuten per werkles vrijgemaakt.

2. Zo ja, hoe heb je dat gedaan?

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	N.v.t.
2. E.V.	Op het moment dat de kinderen aan het werk waren en er geen vragen waren van nieuwe instromers heb ik eventjes 5 min de niet-storen-ketting om gedaan om het een en andere te kunnen observeren. Ook heb ik na werktijd een aantal vragen gemakkelijk kunnen invullen.
3. M.S.	Voor jouw opdracht heb ik wel geobserveerd. Ik ben in de poppenhoek gaan zitten en heb daar kinderen geobserveerd. Ook heb ik meerdere malen aan mijn bureau gezeten en van daaruit geobserveerd.
4. C.C.	Ik heb tijdens de werkles en de andere activiteiten een groepje kinderen in de gaten gehouden tijdens hun spel en na schooltijd het formulier

	ingevuld.
5. M.J.	Ik heb 's morgens de niveaukringen en de weektaakwerkjes begeleid en 's middags tijd gemaakt voor het observeren in de hoeken.

3. Hoeveel tijd was je kwijt met het observeren?

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	Ik heb ongeveer een uur geobserveerd (verdeeld over 12 werkdagen).
2. E.V.	Om het van 4 kinderen in te vullen ongeveer 15 minuten.
3. M.S.	Dit is moeilijk om te zeggen, omdat ik meerdere momenten geobserveerd heb. Ik denk dat ik ongeveer 20 minuten geobserveerd heb, verdeeld over de week.
4. C.C.	Ongeveer 40 minuten (een werkles).
5. M.J.	Ongeveer 45 minuten (verdeeld over 3 werklessen).

4. Wat heeft het je opgeleverd?

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	Het beeld dat ik van tevoren van de kinderen had is bevestigd. Ik mis echter nog diepgang.
2. E.V.	Er zijn me een paar kinderen extra opgevallen waar ik na het invullen op ben blijven letten.
3. M.S.	Ik heb gezien dat kinderen het moeilijk vinden om spel op een goede manier op gang te krijgen. Ik heb de belemmeringen en vragen opgeschreven en aan jou gegeven.
4. C.C.	Beter inzicht in hoe de kinderen spelen en gericht leren kijken naar spel.
5. M.J.	Ik heb ervaren dat de doelen goed aansluiten en heb zinvolle aanvullingen ontdekt.

5. Sluiten de doelen aan bij het activiteiten aanbod in je groep?

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	Ja.
2. E.V.	Daar heb ik nog niet voldoende zicht op.
3. M.S.	Ja.
4. C.C.	Ja.
5. M.J.	Ja.

6. Sluiten de doelen aan bij de verwachtingen die je van de kinderen hebt?

<i>Collega:</i>	<i>Antwoord:</i>
1. P.Z.	Ja.
2. E.V.	Ja.
3. M.S.	Ja.
4. C.C.	Ja.
5. M.J.	Ja.

7. Waar liep je tegenaan tijdens het observeren?

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	De kinderen vertonen te veel leerkrachtafhankelijk gedrag om tijd vrij te kunnen maken voor het observeren.
2. E.V.	Het is fijn om extra handvatten te hebben, zodat ik weet waar ik extra op moet letten en het vulde wel gemakkelijk in.
3. M.S.	Weinig tijd voor andere kinderen. Tijdens het observeren heb ik de niet-storen ketting om gedaan, zodat de kinderen wisten dat ze mij niet mochten en konden storen. Dit werkte redelijk goed, maar op de een of andere manier blijft het toch moeilijk om er tijd voor vrij te maken.
4. C.C.	Dat je er tijd voor in moet roosteren, dit gaat dan wel 'ten koste' van je andere activiteiten, zoals een kleine kring.
5. M.J.	Ik vond het moeilijk om het observeren te combineren met de andere begeleidingsactiviteiten, dus heb keuzes gemaakt per werkles ('s morgens begeleiden van werkjes en 's middags observeren van spel).

8. Welke doelen mis je in het model?

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	Ik mis geen doelen. Het model gaf een helder overzicht.
2. E.V.	Geen.
3. M.S.	Ik mis geen doelen. Het model zag er helder uit.
4. C.C.	Dat je aan kunt geven wie er de leiding heeft in het spel.
5. M.J.	Ik miste dat ik aan kan geven of een kind een spelplan kan maken en zich aan gemaakte spelafspraken kan houden.

9. Is het werkbaar om dit model 4 keer per jaar in te zetten voor de hele groep?

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	Ja, mits je tijdens de observatiemomenten geen niveaukringen hoeft te organiseren.
2. E.V.	Ja.
3. M.S.	Ik denk dat dit zeker haalbaar is, mits we vooraf met zijn allen gaan bekijken hoe we 'de werkles' vorm gaan geven, zodat we tijd vrij kunnen maken voor spelobservaties.
4. C.C.	Ja, maar we moeten het wel van tevoren inplannen, om te voorkomen dat het blijft liggen.
5. M.J.	Ja.

10. Zo nee, heb je een suggestie om het anders te doen

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	Niet van toepassing.
2. E.V.	Niet van toepassing.
3. M.S.	Niet van toepassing.
4. C.C.	Niet van toepassing.
5. M.J.	Niet van toepassing.

11. Welke handvatten heb je nodig om gerichte interventies te kunnen plegen?

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	Extra handen in de klas van bijvoorbeeld een klassenassistent of stagiaire zou ruimte kunnen geven.
2. E.V.	Dat weet ik nu nog niet.
3. M.S.	Wat kan ik doen wanneer een kind alleen tot spel komt wanneer hij of zij de leiding kan nemen? Wat kan ik doen wanneer een kind zich niet in kan leven in zijn of haar rol?
4. C.C.	Ik zou graag ideeën hebben over hoe je spel op gang kunt brengen. Wat doe je met kinderen die zelf niet tot spelen komen?
5. M.J.	Wat kan ik doen wanneer een spel zich blijft herhalen en er geen ontwikkeling in zit?

12. Welke aanpassingen of aanvullingen zou je willen doen aan het model?

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	Geen; het is fijn dat het model aansluit bij het model van Insula.
2. E.V.	Ik ben nog al van het opschrijven van voorbeelden. Dus extra ruimte voor beschrijvingen zou fijn zijn.
3. M.S.	Geen.
4. C.C.	Zie vraag 8.
5. M.J.	Zie vraag 8.

13. Zijn er nog andere dingen die je kwijt wilt?

Collega:	Antwoord:
1. P.Z.	Ik vind het prettig om er samen richting aan te geven.
2. E.V.	Nee.
3. M.S.	Ik ben blij dat jij dit model ontworpen hebt. Ik zou op korte termijn graag met zijn allen willen kijken naar de inzet van het model.
4. C.C.	Nee.
5. M.J.	Nee.

Alvast bedankt voor je feedback!

Mariëlle Janssen.

Bijlage IV: Het spelobservatiemodel

Het model voor groep 1 (gemaakt in Excel):

[illegible]

Invullen als:

0 = beheerst

1 = in ontwikkeling

2 = (nog) onvoldoende

Het model voor groep 2 (gemaakt in Excel):

[illegible]

Invullen als:

0 = beheerst

1 = in ontwikkeling

2 = (nog) onvoldoende

Spelmap: de natuurlijke ontwikkeling in beeld

**Het doelgericht in kaart brengen en begeleiden van spelontwikkeling
bij jonge kinderen**

Inhoudsopgave

Tabblad 1

---

1. Het observatiemodel voor groep 1
2. Het observatiemodel voor groep 2

Tabblad 2

---

3. Handreikingen voor het begeleiden van spel

Tabblad 3

---

4. Themaspin voor verbindingen tussen kernactiviteiten

Tabblad 4:

---

5. Format 'Plan van aanpak verbeteren spelbegeleiding' van Fontys OSO

Tabblad 5:

---

6. Ruimte voor opmerkingen over spelontwikkeling voor de interventiemomenten in de onderbouwvergaderingen

Tabblad 1

1. Het observatiemodel voor groep 1:

[illegible]

Invullen als:

0 = beheerst

1 = in ontwikkeling

2 = (nog) onvoldoende

2. Het observatiemodel voor groep 2:

[illegible]

Invullen als:

0 = beheerst

1 = in ontwikkeling

2 = (nog) onvoldoende

Tabblad 2 3: Handreikingen voor het begeleiden van spel:

Bij obstakel 1: Het kind komt alleen tot spel wanneer hij of zij de leiding kan nemen:

Uit: 'Zorg voor kleuters' (Eichhorn, 2011) deel 2, hoofdstuk 7:

Schematische weergave van de materiële voorwaarden en de rol van de leerkracht

Ontwikkelingsstadia volgens El'Konin	Materiële voorwaarden	De rol van de leerkracht
Manipulatieve spel	Voldoende materialen, zodat leerlingen kunnen ontdekken en onderzoeken	Leerlingen vertrouwen schenken, uitdagen, hulp bieden bij het experimenteren en exploreren
Losse rolgebonden handelingen, rollendialoog, rollenspel	Voldoende (en ook steeds nieuwe) materialen die uitnodigen tot interactie	Verdiepen in de rollentaal van de verschillende personages. Verwoorden vormt een belangrijk aspect
Thematisch rollenspel	Voldoende materialen die uitnodigen verbanden te leggen met de alledaagse werkelijkheid	Voorspelen hoe je losse handelingen met elkaar verbindt richting een rolgebonden activiteit
Thematisch rollenspel	Picto's, symbolen, letters, cijfers, schema's et cetera die gebruikt kunnen worden tijdens het spel	Gesprekken voeren vooraf, tussendoor en achteraf. Spel verrijken door gerichte en uitnodigende vragen te stellen

Vormen van spelstimulering

Als leerkracht speel je een actieve rol bij de stimulering en begeleiding van de spelontwikkeling. Wat je aan vaardigheden of middelen inzet is afhankelijk van de doelen die je voor ogen hebt en de **hulpvragen** van de kleuters. Vaak kun je volstaan met de volgende interventies:

- Zorg voor voldoende materialen.
- Toon belangstelling voor het spel van kleuters. Raak geboeid en verwonderd door wat je hoort en ziet. Speel hierop in.
- Moedig leerlingen aan, stimuleer ze, geef suggesties en betrek ze bij het spel.
- Start met kleine thema's, dicht bij huis.
- Maak samen met de leerlingen een spelplan
- Geef informatie waarmee de leerling verder kan.
- Stel vragen vooraf, tussendoor en achteraf.
- Bemiddel tussen leerlingen.
- Start spel mee op, speel zelf mee, doe voor, gebruik taal.
- Help een leerling wanneer iets niet lukt, bijvoorbeeld tijdens het construeren.
- Help leerlingen bij het oplossen van een probleem, laat hem meedenken.
- Ga samen met kinderen op onderzoek uit, laat ze dingen onderzoeken, ontdekken.
- Vraag en geef verklaringen aan leerlingen.
- Geef eens een opdracht
- Verstoor het spel niet.

Reflectie en evaluatie

Het achteraf bespreken van spel draagt ertoe bij dat kinderen hun ervaringen kunnen delen en dat vanuit deze ervaringen nieuwe ideeën kunnen ontstaan. Evalueer regelmatig in de kring hoe het spelen is gegaan. Nodig leerlingen uit om over hun spel en werk te vertellen. Constructies en andere producten kunnen in de kring worden uitgesteld. Je kunt de kring ook verplaatsen naar een bouwwerk of hoek.

Er zijn leerlingen die uit zichzelf over het proces en het product vertellen en er zijn leerlingen die meer en beter vertellen naar aanleiding van vragen. Neem ook hier je nieuwsgierigheid mee en stel vragen als:

- Wat heb je gespeeld, gemaakt?
- Met wie?
- Hoe ben je begonnen?
- Wie heeft wat gedaan?

- Wat voor moeilijkheden kwam je tegen?
- Hoe heb je dat opgelost?
- Wat kun je ermee doen?
- Hoe wil je verder spelen/werken?

Al pratende ontstaan soms nieuwe plannen om verder te gaan, maar ook andere leerlingen komen op ideeën door ervaringen te delen, concrete dingen te zien, of voor te doen. Soms ontstaan plannen om samen te werken.

Door zelf voorbeeldgedrag te tonen (stellen van vragen) gaan leerlingen ook vragen aan elkaar stellen. Je kunt stukjes spel voorspelen, naspelen als je rondom een hoek zit.

Gesprekken voorafgaand aan het daadwerkelijke spel, bijvoorbeeld planningsgesprekken en nagesprekken leveren een belangrijke bijdrage aan planmatig leren spelen. Kleuters die leren **planmatig te spelen**, leren vanzelf ook **planmatig werken**.

Vormen van spelbegeleiding

Een 'rijk' ingerichte omgeving betekent niet automatisch dat kleuters ook tot spel komen dat bijdraagt aan hun ontwikkeling. Een grote groep kleuters lijkt voldoende geholpen met een goed voorbereide omgeving. Het zijn kleuters met voldoende initiatief en zelfvertrouwen die uit hun omgeving halen wat ze nodig hebben. Ze voelen zich uitgedaagd en geprikkeld om te exploreren en te experimenteren.

Hiernaast is er een groep kleuters die meer begeleiding vraagt. Dit kunnen kleuters zijn die hulp nodig hebben bij de planning en organisatie van hun spel, zoals kinderen die druk en impulsief reageren, maar ook kleuters die het moeilijk vinden om contact te maken, of af te stemmen op de ander. Die begeleiding kan bijvoorbeeld bestaan uit een planningsgesprekje vooraf, waarin de volgende vragen kunnen worden gesteld:

- Wat wil je gaan spelen?
- Wie spelen er mee?
- Welke rollen zijn er?
- Welke materialen heb je nodig?
- Waar begin je mee?

Het is goed om deze kleuters te volgen en planmatig te bezoeken. Mogelijk moet je even meespelen om het spel op gang te brengen, een impuls geven om het spel te activeren, om te buigen, af te bouwen et cetera.

De grens tussen **spelstimulering** en spelbegeleiding is lastig aan te geven en loopt ook in elkaar over. Tijdens het begeleiden worden de maatregelen steviger en bewuster genomen.

Enkele kleuters vragen leiding tijdens hun spel. Zij beschikken over weinig repertoire en komen nauwelijks tot spelen zonder leiding. Deze kleuters zijn te typeren als leerlingen die blijven hangen in de fase van het manipuleren.

Met deze kleuters kun je werken volgens de spelbegeleidingsprincipes van Luc Koning.³⁴

Je kunt de klas dus indelen in drie groepen:

- kleuters die voldoende hebben aan een goed voorbereide ('rijke') omgeving;
- kleuters die hulp nodig hebben bij de planning en de start en eventueel stimulans tussendoor nodig hebben;
- kleuters die spelen onder leiding van de leerkracht.

Het is belangrijk om het rendement van de leiding of hulp bij te houden. Wat doen de leerlingen met hun opgedane kennis en ervaring? Zijn ze in staat deze ervaringskennis zelfstandig of met minder hulp in te zetten? Met andere woorden: is er sprake van ontwikkeling?

Er volgen nu twee casussen van kleuters die spelen onder leiding. Arjan krijgt spelbegeleiding van een ambulante begeleider, overgenomen door de leerkracht. Anne krijgt spelbegeleiding van haar leerkracht. Die wordt gecoacht door een ambulant begeleider.

Uit: Spel in ZML Vervolgwijzer Spelkwaliteit 3.4: 'Contact tijdens het spel':

3.4 Vervolgwijzer: Contact tijdens het spel

Contact tijdens het spel	Stel nieuwe vragen bijvoorbeeld:	
Maakt geen gebruik van communicatie tijdens het spel	• Heeft de leerling een additioneel probleem zoals PDD-NOS bijvoorbeeld • Is de leerling faalangstig door spraaktaalproblemen • Voelt de leerling zich veilig (ruimte, andere leerlingen in de buurt) • Zijn er thuis problemen • Is de leerling te druk met de exploitatie van zijn spel • Speelt de leerling liever alleen	Verander zo mogelijk één omstandigheid en observeer. Maak de observatie 'klein', onderzoek een enkel aspect, sluit bepaalde factoren uit om tot betere conclusies te komen. Zie inleiding.
Speelt alleen of naast een ander	• Is dit gedrag overeenkomstig met zijn ontwikkelingsniveau • Zijn de medespelers te dominant, sluit het karakter aan • Spelen de medespelers op een ander niveau • Hebben medespelers dezelfde interesse voor spel • Zijn de regels duidelijk	
Kan niet voor zichzelf opkomen tijdens het spel	• Heeft de leerling additionele problemen • Is de leerling bang voor de andere leerling(en) • Kan de leerling verbaal of	

	anderzijds duidelijk maken wat hij wil • Zijn de medespelers bereid samen te spelen en te delen • Zijn er thuis problemen • Heeft de leerling een negatief zelfbeeld • Weet de leerling hoe hij een probleem moet oplossen	
Kan materiaal niet delen	• Begrijpt de leerling het verschil tussen 'mijn en dijn' • Heeft de leerling additionele problemen, zoals bijvoorbeeld PDD-NOS • Is de leerling thuis gewend om speelgoed te delen • Zijn er duidelijke afspraken gemaakt	
Reageert niet op spelinitiatief van een ander	• Heeft de leerling additionele problemen, zoals bijvoorbeeld PDD-NOS • Speelt de leerling liever alleen • Voelt de leerling zich veilig • Begrijpt de leerling wat de ander wil	

Bij obstakel 2: Het kind kan zich niet inleven in zijn of haar rol:

Uit: Spel in ZML¹²: 'Rollen- en fantasiespel' 4.16 en 4.17:

Rollen- en fantasiespel 4.16 Rollen- en fantasiespel, concreet en zonder afspraken vooraf Rolgebonden handelingen worden uitgevoerd, met nog weinig interactie tussen de leerlingen. De leerlingen zijn vooral gericht op hun eigen rol en de handelingen die daarbij horen. Voorwerpen worden nu ook gebruikt om iets anders kunnen verbeelden. Bijvoorbeeld de leerling speelt een moederrol, gebruikt een stokje als lepel om in een pan een zogenaamde soep te roeren.								
	Het spelmateriaal uitvoerig laten onderzoeken							
	Plaatsvervangend uitvoeren							
	Stimuleren tot gedeeltelijke uitvoering							
	Vaardigheden aanleren, oefenen binnen meerdere toepassingen							
	Meespelen en leiden							
	Stimuleren tot eigen activiteit							
	Op afstand meespelen							
	Opstarten en aan het einde van het spel feedback geven							
De leerling kan voorwerpen een andere rol of betekenis geven tijdens het spel								
De leerling imiteert het doen en laten van volwassenen en grotere kinderen (rolgebonden handelingen)								

¹² Ameling, M., Cordang M., Damen L. (2005) *Spel in ZML. Spel en Spelbegeleiding voor ZML*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO).

De leerling voert rolgebonden handelingen uit binnen hun context								
De leerling voert rolgebonden handelingen uit naast andere leerlingen in dezelfde spelsituatie								

Rollen- en fantasiespel 4.17 Rollen –en fantasiespel, waarbij fantasie en emoties worden ingezet Voorafgaand aan het spel wordt besloten een bepaalde rol aan te nemen. Er wordt samen overlegd welke rol gespeeld wordt. Die rollen hoeven niet meer de alledaagse werkelijkheid te benaderen. Er worden emoties getoond. De fantasie gaat een rol spelen. Bijvoorbeeld de leerlingen overleggen wie vader of moeder speelt. Of ze spelen dat ze in een auto rijden naar oma en opa.								
	Het spelmateriaal uitvoerig laten onderzoeken							
	Plaatsvervangend uitvoeren							
	Stimuleren tot gedeeltelijke uitvoering							
	Vaardigheden aanleren, oefenen binnen meerdere toepassingen							
	Meespelen en leiden							
	Stimuleren tot eigen activiteit							
	Op afstand meespelen							
	Opstarten en aan het einde van het spel feedback geven							
De leerling neemt bewust een andere rol aan								
De leerling speelt met een andere leerling in dezelfde verbeelde situatie en hebben interactie met elkaar								
De leerling gebruikt zijn fantasie om rollen of situaties te verbeelden die niet echt bestaan.								

De leerling laat emoties zien tijdens zijn spel								
De leerling kan een rol spelen zonder de aanwezigheid van concrete voorwerpen								

Bij obstakel 3: Het spel zich blijft herhalen en is niet in ontwikkeling:

Uit: 'Begeleidingsadviezen bij spelproblemen'¹³:

1. Spelkwaliteit

1.1. Uitbreiden spelrepertoire

Verschillende spelmogelijkheden aanbieden.

Het kind goed voorbereiden op een spelthema m.b.v. boeken, illustraties en/of uitstapjes.

De ouders kunnen hier eventueel ook bij betrokken worden.

Themakaartjes kunnen gebruikt worden.

Begeleidingstechniek: verwoorden

1.2. Uitbreiden spelinhoud

Verschillende deelthema's en deelhandelingen aanbieden.

Gebruik themaoverzicht om keus te maken.

Themakaartjes kunnen gebruikt worden.

Begeleidingstechniek: spelideeën aanbieden, verwoorden.

1.3. Zelfstandig spelinitiatieven nemen

Zorg voor kansen om initiatief te nemen.

Laat het kind leidersrollen spelen.

Laat het kind met jongere kinderen spelen.

Begeleidingstechniek: stimuleren.

1.4. Zich houden aan spelafspraken

Maak vooraf duidelijke afspraken met het kind.

Afspraken van kinderen onderling zijn niet duidelijk genoeg.

Maak visuele ondersteuning bij de afspraken.

Herinner kind aan gemaakte afspraak (vragenderwijs).

Leer het kind om te overleggen.

---

¹³ Naar Koning L. *Werkboek Speciale Spelbegeleiding* (1984) Zwijssen.

1.5. Verkleinen/vergroten speelruimte

Bij te kleine ruimte: thema klein beginnen en ruimtelijk uitbouwen.

Bij te grote ruimte: thema groot beginnen en ruimte geleidelijk inperken.

Begeleidingstechniek: stimuleren.

1.6. Uitbreiden/beperken materiaal

Berg materiaal per spelplaats in aparte kratten op.

Kind dat te veel gebruikt moet zich nu beperken.

Kind dat te weinig gebruikt krijgt aanmoediging om alle materiaal te gebruiken.

Stel vragen waardoor het kind zelf aangeeft welk materiaal wel en niet nodig is.

Begeleidingstechniek: begeleid spel; uitvoerig verkennen.

1.7. Op spel richten en niet op materiaal alleen

Geef concrete spelideeën en spelvoorstellen.

Vraag naar de mogelijkheden van elk materiaal.

Ga uitvoerig materiaal verkennen.

Geef enkele keren "Begeleid spel". Begeleidingsadviezen bij spelproblemen

2. Spelgerichtheid

2.1. Verbeteren van de spelgerichtheid

Kies spelthema's die aansluiten bij de beleavingswereld en belangstelling van het kind.

De ontdekhoek werkt stimulerend op de spelgerichtheid.

Maak het kind attent op het (nu) gerichte bezigzijn.

Vraag het kind naar wat het er zelf van vond.

Begeleidingstechniek: verwoorden.

Begeleidingsplaats: meespelen met kind en naast kind spelen.

2.2. Verlengen van de totale speeltijd. (Zie ook 2.1).

Plan het spel van tevoren.

Gebruik speelkaartjes met deelhandelingen.

Blijf in of bij de speelplaats van het kind.

3. Sociaal-emotioneel spel

3.1. Bevorderen van doorleefd spel

Geef aansluitende spelbegeleiding n.a.v. (sporadische) uitingen van sociaal-emotionele uitingen van het kind.

Ontlok sociaal-emotionele gevoelens door zelf mee te spelen en daarin eigen (speel)gevoelens te uiten.

Pas ook het verwoorden van gevoelens/gedachten toe.

Stel vragen waarbij het kind naar zijn mening wordt gevraagd.

Beeld samen verhalen uit met sociaal-emotionele inhoud. Lees zo'n verhaal eerst voor.

Huishoek, bouwtafel en zandtafel zijn vooral geschikt.

3.2. Verbeteren van de sociale reactiemogelijkheden

Geef aansluitende spelbegeleiding als het kind met anderen speelt.

Speel zelf mee en laat zien hoe je op anderen kunt reageren. Laat het kind ook op anderen reageren.

Wijs het kind op sociale initiatieven van andere kinderen en stimuleer het kind om daarop te reageren. Doe dat eventueel voor.

3.3. Initiatiefnemen in sociale contacten

Moedig dit aan bij het kind door de techniek van het verwoorden.

Laat het kind een rol spelen waarbinnen het sociale initiatieven moet nemen.

Laat het kind zoveel mogelijk zijn eigen speelgenootjes kiezen.
Neem de tijd voor deze veranderingen; ze verlopen langzaam.
Hanteer ook de techniek van het stimuleren.

3.4. Verbeteren samenspelen met anderen

Beter iedere dag even, dan een keer per week langdurig begeleiden.
Doe het kind voor hoe het met anderen om kan gaan.
Laat andere kinderen reageren op het (gunstige) gedrag van het kind.
Reageer zelf zo vaak mogelijk op samenspelen met anderen door het kind.

Uit: Spel in ZML Vervolgwijzer Spelkwaliteit 3.1: 'Spelkwaliteit':

3.1 Vervolgwijzer: Spelkwaliteit

Spelkwaliteit	Stel nieuwe vragen, bijvoorbeeld	
Komt niet tot spel	• Welke materialen worden aangeboden • Hoe is de kwaliteit van de omgeving • Hoeveel ruimte wordt aangeboden • Op welke tijd wordt er spel aangeboden	Verander zo mogelijk één omstandigheid en observeer. Maak de observatie 'klein', onderzoek één enkel aspect, sluit bepaalde factoren uit om tot betere conclusies te komen. Zie inleiding.
Oefent steeds hetzelfde, speelt herhalend	• Heeft de leerling kennis genomen van andere mogelijkheden • Is er voldoende veiligheid • Hoe is het aanbod van materiaal • Welke additionele problemen van de leerling kunnen van invloed zijn • Is de cognitie ontoereikend om tot iets nieuws te komen	
Past geleerde spelwijze niet toe	• Is er voldoende geoefend met de nieuwe vaardigheid of spelwijze • Is de transfer te groot • Is er op een andere manier geprobeerd de spelwijze of vaardigheid aan te leren • Is er voldoende veiligheid om het alleen te kunnen uitvoeren	

Uit zich niet via het spel	• Heeft de leerling een aan autisme verwante contactstoornis • Heeft de leerling andere problemen (thuis, pijn) • Uit de leerling zich via beeldend werken • Uit de leerling zich wel op andere gebieden	
Laat geen plezier bij het spel zien	• Welke additionele problemen van de leerling kunnen van invloed zijn • Is er voldoende veiligheid • Biedt de aanwezigheid van een volwassene of leerling wel plezier • Sluit het spelmateriaal voldoende aan bij de belevingswereld van de leerling • Sluit het spelmateriaal voldoende aan bij het niveau van de leerling • Heeft de leerling andere problemen (thuis, pijn)	
Speelt onder het ontwikkelingsniveau	• Welke additionele problemen kunnen van invloed zijn • Is er voldoende veiligheid • Is de leerling bekend met spelmateriaal • Is het spel voorheen op een hoger niveau geweest	
Speelt impulsief	• Welke additionele problemen kunnen van invloed zijn	

	• Sluit het gedrag aan bij zijn ontwikkelingsleeftijd • Is de algemene concentratie voldoende • Is de ruimte te prikkelend • Is de keuze te groot • Vindt de leerling het moeilijk om afspraken te maken • Kan de leerling zich aan afspraken houden • Loopt het spel altijd grillig en zonder plan	

Bij obstakel 4: Het kind toont geen initiatief om tot spel te komen:

Uit: Spel in ZML: Symbolisch spel 4.13 tot en met 4.15:

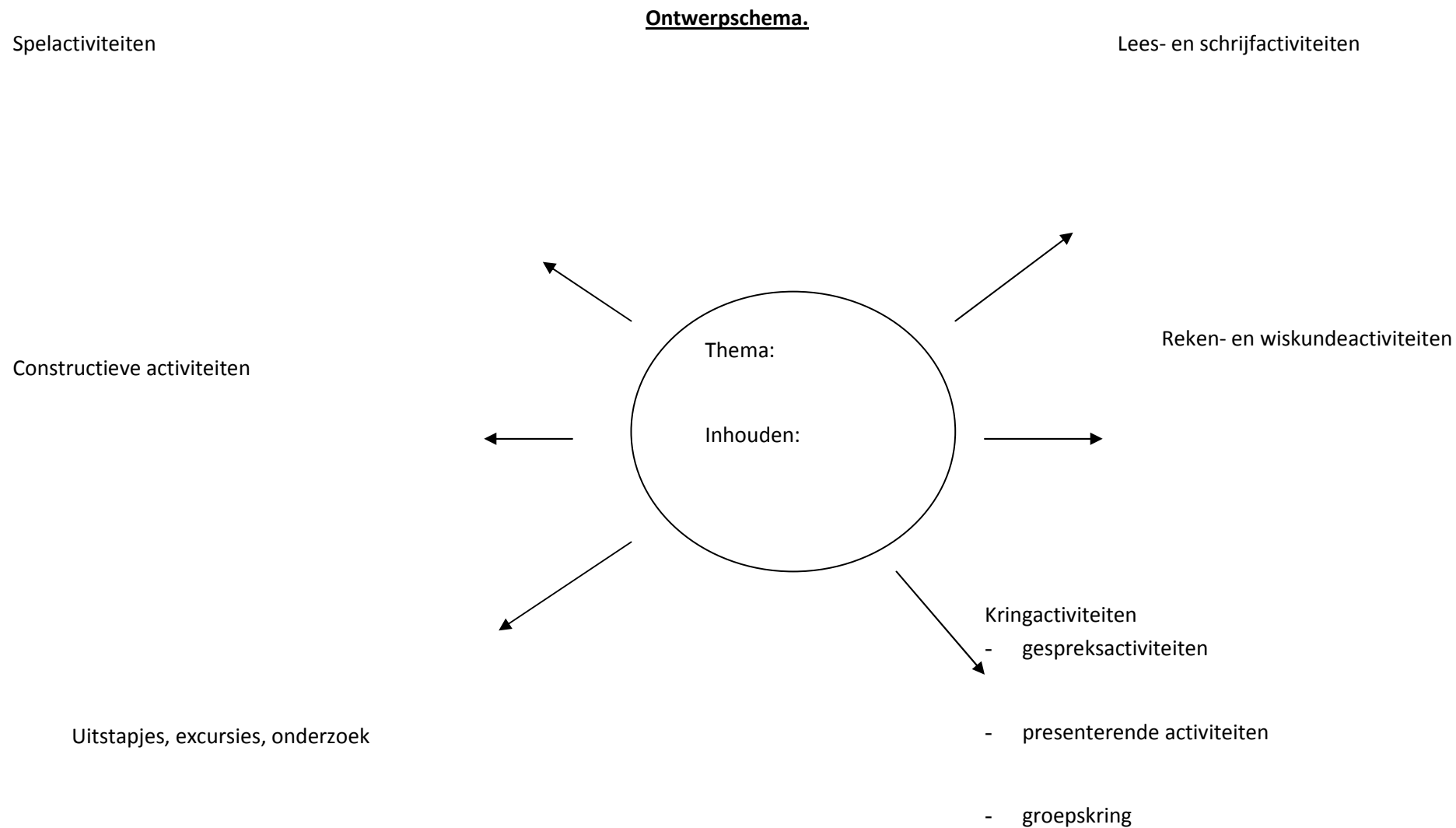
Symbolisch spel <i>4.13 Symbolisch spel - doen alsof spel, de handeling is gericht op een ander</i>								
	Het spelmateriaal uitvoerig laten onderzoeken							
	Plaatsvervangend uitvoeren							
	Stimuleren tot gedeeltelijke uitvoering							
	Vaardigheden aanleren, oefenen binnen meerdere toepassingen							
	Meespelen en leiden							
	Stimuleren tot eigen activiteit							
	Op afstand meespelen							
	Opstarten en aan het einde van het spel feedback geven							
De leerling kan een handeling verbeelden die gericht is op een ander, zoals een volwassene, een andere leerling, een pop of een voorwerp								

Symbolisch spel 4.14 Symbolisch spel - doen alsof spel met substitutie								
	Het spelmateriaal uitvoerig laten onderzoeken							
	Plaatsvervangend uitvoeren							
	Stimuleren tot gedeeltelijke uitvoering							
	Vaardigheden aanleren, oefenen binnen meerdere toepassingen							
	Meespelen en leiden							
	Stimuleren tot eigen activiteit							
	Op afstand meespelen							
	Opstarten en aan het einde van het spel feedback geven							
De leerling kan een neutraal voorwerp met een andere betekenis, op een symbolische manier, inpassen in zijn spel.								
De leerling kan een neutraal voorwerp eerst op een functionele manier gebruiken en direct daarna met een andere betekenis, op een symbolische manier, inpassen in zijn spel.								
De leerling gebruikt geen materiaal, maar laat het symbolische karakter van het spel zien door gebaren en/of verbalisaties.								

Symbolisch spel <i>4.15 Symbolisch spel - doen alsof spel met dubbele substitutie</i>	
	Het spelmateriaal uitvoerig laten onderzoeken
	Plaatsvervangend uitvoeren
	Stimuleren tot gedeeltelijke uitvoering
	Vaardigheden aanleren, oefenen binnen meerdere toepassingen
	Meespelen en leiden
	Stimuleren tot eigen activiteit
	Op afstand meespelen
	Opstarten en aan het einde van het spel feedback geven
Hetzelfde als 12 maar nu met meerdere neutrale, symboliserende voorwerpen.	

Tabblad 3

3. Themaspin voor verbindingen tussen kernactiviteiten:

Tabblad 4

5. Format 'Plan van aanpak verbeteren spelbegeleiding' van Fontys OSO:

Plan van aanpak verbeteren spelbegeleiding		
A.	<i>Personalia</i> Naam: Datum opzet handelingsplan:	
B.	<i>Beginsituatie</i> <i>(In kaart brengen talenten, handelingsverlegenheid, relatie met P.O.P. en competenties)</i> Maak foto's om de beginsituatie in beeld te brengen!	
C.	<i>Wat is het doel van de aanpak?</i> <i>(Formuleer smarti!)</i> Hoofddoelen Subdoelen (in volgorde van prioriteit):	<i>Termijn:</i> <i>Per doel aangeven wanneer en binnen welke periode doel bereikt zal zijn.</i>
D.	<i>De inhoud van de aanpak ziet er als volgt uit:</i>	
	Voorwaarden: Activiteit(en):	

	Materia(a)l(en): Organisatievorm (en): Aanbieding (smogelijkheden): Methodiek: Stappen: Tijdsplanning:	

E.	Betrokkenen: (optioneel)
F.	Samenvattende verslaggeving en evaluatie:

Verslaggeving per activiteit Maak foto's en voeg deze in met bijschrift/reflectie om het ontwikkelingsproces van het kind/de leerling en jouw leerproces in beeld te brengen!	
Activiteit: Datum: Tijd: Betrokkenen:	
Verslag	

Literatuur

Beets-Kessens, A., & Memelink, D. (2009). *Begeleiden van jonge risicokinderen. Drie visies nader bekeken*. Baarn: HB Uitgevers.

Pameijer, N. en Beukering, T. van (2007). *Handelingsgericht werken: een handreiking voor de interne begeleider. Samen met leraar, ouders en kind aan de slag*. Leuven/Voorburg: Acco

Tabblad 5

1. Ruimte voor opmerkingen over spelontwikkeling voor de interventiemomenten in de onderbouwvergaderingen:

Bijlage VI: Feedback van mijn critical friends

Feedback van mevr. C. van Veghel (medestudente):

Beste Mariëlle,

Je hebt vanuit je passie voor het jonge kind en zijn spelontwikkeling een doelgericht onderzoek opgezet met een mooi resultaat. Nog mooier is de betekenis die dit onderzoek voor de onderbouw van je school heeft: Het is de start van een ontwikkeling naar meer spelgericht en ontwikkelingsgericht onderwijs voor jonge kinderen, waarbij tegelijkertijd duidelijke doelen en richtlijnen voor interventies geformuleerd zijn.

Je hebt tijdens dit onderzoek een mooie stap gezet van deskundige van het jonge kind naar meedenker op beleidsmatig niveau, die andere leerkrachten kan motiveren en coachen. Een waardevolle ontwikkeling!

De taal die je gebruikt in je verslag is zakelijk en helder, en ik heb geprobeerd je te helpen met het ordenen van de inhoud. Ik wens je veel succes met het afronden van het verslag.

Christel van Veghel

Feedback van mevr. N. Corthals (medestudente):

Beste Mariëlle,

Je stuk is duidelijk en helder van opbouw. Je onderzoeksvraag is een "probleem" waarmee je in de praktijk te maken hebt. Hierdoor is het echt een stuk van jezelf en de school. Het stuk praktijk en theorie vind ik daar heel mooi in terugkomen. In het geheel zou je nog meer je persoonlijke stuk kunnen belichten. Waarom heb jij voor die manier van werken gekozen waarom heb jij toen die beslissing gemaakt?

Je hebt het jezelf niet gemakkelijk gemaakt, omdat het een best groot onderzoek is en geen duidelijk afgebakend geheel. Toch heb je daar op een goede manier een begin mee gemaakt en aangegeven wat het vervolg is. Ook dat heb je verwerkt in een 5 jarenplan. Daarmee heb je niet alleen een toets gemaakt, maar lever je ook op school/afdelingsniveau een bijdrage. Kortom een mooi onderzoek een prestatie om trots op te zijn!

Nancy Beens-Corthals